

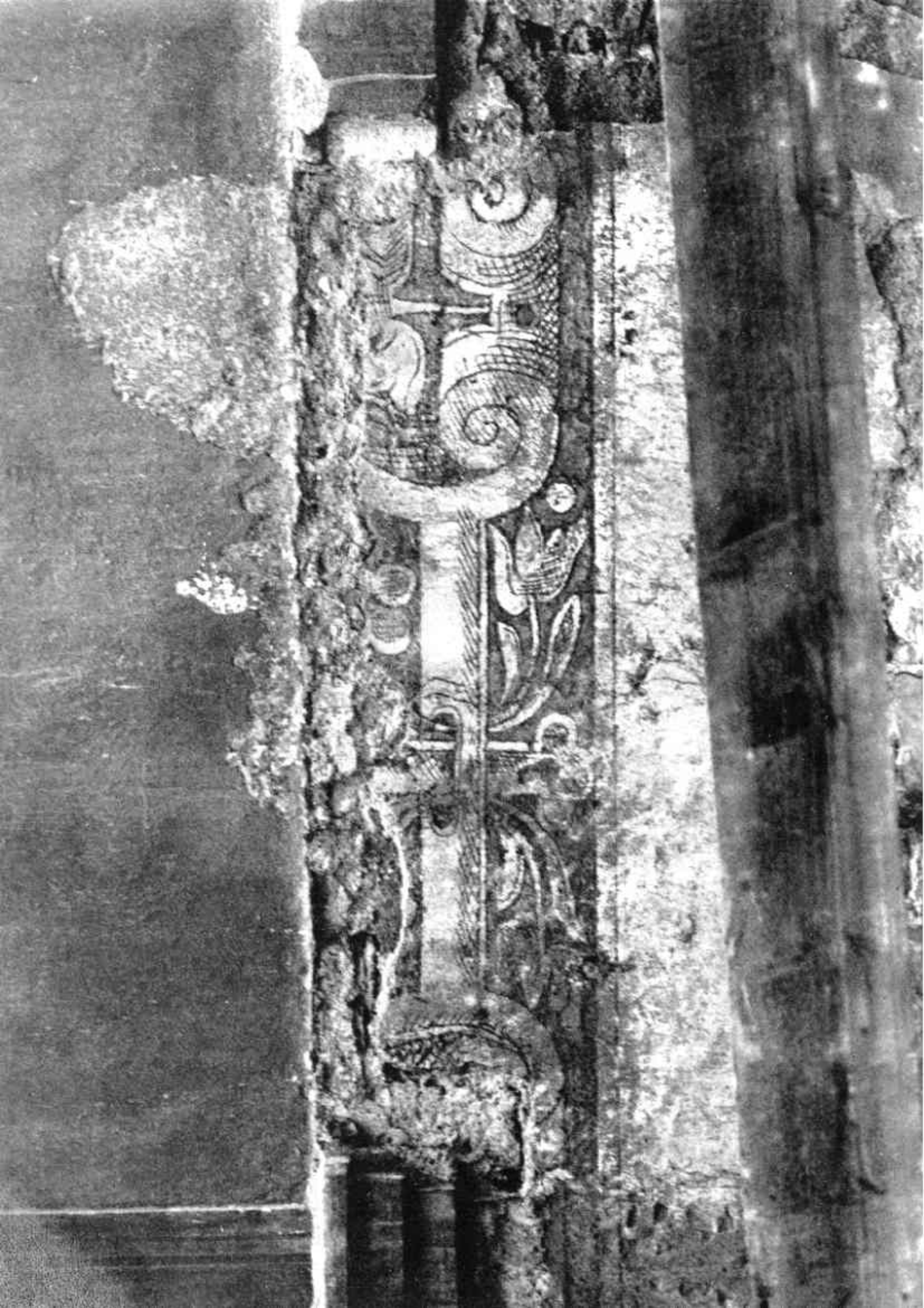
1967

zprávy

VLASTIVĚDNÉHO
ÚSTAVU
V OLOMOUCI

ČÍSLO 135

POZNÁMKY K DOMNĚLÉ PRVNÍ HISTORICKÉ ZPRÁVĚ O OLOMOUCI

V čísle 130 těchto Zpráv uvažoval prof. Oldřich Králík o tom, zda zpráva dokumentu „Dagome iudex“ o místu Alemure je první historickou zprávou o Olomouci. Přesvědčivě rozvedl skutečnost, s níž dějepisci zápasí nepříliš úspěšně po dlouhou dobu, spočívající v tom, že různé názvy citovaného dokumentu jsou tam zaznamenány v deformované podobě a že se jejich identifikace s určitou zeměpisnou realitou stává předmětem pouze učených domněnek. Hypotéza o rovnítku mezi Alemure a Olomoucí pak skutečně nenáleží k těm domněnkám, které by měly dobrou opěrnost v ostatních nám známých souvislostech. Do relací s otázkou Alemure klade prof. Králík též otázku moravského biskupství v 10. století. Odpověď na tento problém však nemusí být v přímém vztahu k odpovědi na otázku, zda pod pojmem Alemure můžeme hledat Olomouc. Žadný historický jev nás totiž nenutí k tomu, abychom za sídlo eventuálních moravských biskupů 10. stol. pokládali ono záhadné Alemure. To je — jak lze poznat i z Králíkova článku — jenom hypotetický dohad, a to nijak v odborné literatuře běžně přijímaný. Převážná většina badatelů vůbec nespojuje ono Alemure se sídlem moravského biskupství.

Prof. Králík pokládá za správné řešení to, „že totiž žádný moravský biskup v 10. stol. neexistoval“. Důvody pro své tvrzení má tyto:

1. zmatky a válečné hrůzy kolem r. 900 nebyly příznivé pro to, aby přežila církevní organizace z doby Metodějovy;
2. paralelní založení pražského a moravského biskupství v sedmdesátých letech 10. stol. odporuje misijním tendencím pražského biskupství směrem na východ;
3. listina o mohučské listině z r. 976 je zachována v pozdním opise, v němž písař zaměnil označení biskup „pražský či moravský“ za „pražský a moravský“, stejně jak byly znetvořeny přepisovateli názvy v dokumentu „Dagome iudex“;
4. údaj o moravském biskupovi z r. 976 je izolován, neslyšíme nic o nějakém moravském biskupovi ani před rokem 976 ani poté až do r. 1063.

Důvody uvedené prof. Králíkem nejsou zanedbatelné, ale nemůžeme je zase pokládat za plně přesvědčivé. Pozorný čtenář jeho úvahy si mohl povšimnout některých vnitřních rozporností v jeho argumentaci. Jestliže moravská církevní organizace zanikla začátkem 10. stol. beze zbytku, je pak dosti nepochopitelné, proč by pražské biskupství vzniklé až v poslední třetině tohoto století navazovalo na její tradice a přijímalo její jméno. Druhá rozpornost je podstatně závažnější. Prof. Králík upozorňuje přímo ve své úvaze na naprostou sporadicitu pramenných zpráv o Moravě 10. stol. Kdyby existovalo více zpráv o Moravě v 10. stol., jistě by nás ojedinělost zprávy o existenci biskupství zarazila. Avšak když prameny vůbec mlčí, nemůžeme jejich mlčení pokládat za důkaz neexistence nějakého jevu nebo za důkaz nepravdivosti ojedinělé zprávy. Je celkem přirozené, že prof. Králík nepokládá Kosmovu zprávu o biskupovi Vracenovi, působícím na Moravě podle kronikářových slov dosti dlouho před zřízením olomouckého biskupství r. 1063, za pramenný údaj, který by potvrzoval existenci moravského biskupství v 10. stol. Kosmas píše na začátku 12. stol. byl přece příliš vzdálen 10. stol. Jde tedy do jisté míry uznat, že Vracen byl imaginární osobou. Na druhé straně Kosmas vysoký hodnostář pražského biskupství, které v době jeho působení bylo často ve výrazných rozporech s olomouckým biskupstvím, neměl však zájem, aby sám vytvářel nějakou tradici moravské diecéze. Postava Vracenova — i když možná imaginární — pronikla tedy do jeho práce na základě nějakých informací. Přesvědčivá není ani analogie mezi listinou o mohučské synodě z r. 976 a dokumentem „Dagome iudex“. Zatím co druhý se nám zachoval s několika názvy tak deformovanými, že je nelze s určitostí interpre-

tovat, opis listiny z r. 976 odráží reálně svou dobu a jeho jmenné údaje jsou historikům celkem jasné. V pramenech také není nikde označován český biskup jako biskup pražský či moravský. Zde však máme jinou situaci než v pramenné zásobě o Moravě. Zasluhou především svatovojtěšské hagografie, ale též pramenů německých, máme zpráv o pražském biskupství z doby kolem r. 976 relativně dost.

Pro olomouckého čtenáře není to, že se prof. Králíkovi nezdařilo přesvědčivě vyvrátit tézi o existenci moravského biskupství v 10. stol., nijakým překvapením. Jiný známý badatel o nejstarších dějinách Olomouce a Moravy prof. Václav Richter zase v nedávných pracích s existencí tohoto moravského biskupství počítá a hledá některé návaznosti mezi ním a pozdějším majetkem olomouckého či pražského biskupství. Avšak čtenář se může právem zeptat, i když důvody proti existenci nejsou průkazné, zda máme důvody pro existenci moravského biskupství v 10. stol.

Nelze podceňovat, přestože se nám tento doklad představuje tak izolovaně, samu listinu z mohučské synody r. 976. Uvedený tam moravský biskup rozhodně není totožný s pražským biskupem. Každý ze 4 tam zaznamenaných biskupů je uveden bez jména a s jedním zeměpisným označením. Rozdíl však spočívá v tom, že tři ostatní biskupové jsou zapsáni podle sídla diecéze. Mohlo by to tedy nasvědčovat — jak se domnívají někteří badatelé — že v případě moravského biskupa šlo o biskupa misijního, snad i koadjutatora pražského biskupa. Zjistíme však, že olomoučtí biskupové bývají ještě i v některých raně středověkých pramenech označováni jako moravští biskupové. Je to tedy na Moravě jakási tradice, kterou je třeba brát v úvahu.

O něco výše jsme pokládali Kosmovu kroniku za příliš časově vzdálené svědectví pro 10. stol. Nyní se obracíme k pramenu ještě mnohem mladšímu, o němž však lze prokázat, že pro existenci moravského biskupství je jeho svědectví spolehlivé. Je to rukopis „*Granum catalogi episcoporum Olomucensium*“, pocházející z první čtvrtiny 15. stol. Tento rukopis zachovává ke konfučnímu letopočtu 971 zprávu, že v době pražského biskupa Vojtěcha, papeže Benedikta VII. a císaře Oty II. byla spojena moravská diecéze s pražskou. Někteří badatelé pokládali tuto informaci za odraz starších kronik — Lorenz Kosmy, Breitenbach Pulkavy. Lorenzova téze je neúnosná — Kosmas má zato, že moravské území náleželo k pražské diecézi od jejího vzniku (bez ohledu na to, že na jiném místě píše o onom zmíněném Vracenovi). Kosmas sice spojuje pražské privilegium z doby Boleslava II. s Vojtěchem, ale s císařem Otou I. a papežem Benediktem bez řadové číslice (ztotožňován tedy bývá historiky s Benediktem VI., který byl současníkem Oty I.). Obdobné platí o Pulkavově kronice. Neexistuje vůbec žádná zachovaná pramenná zpráva, kterou bychom mohli označit za předlohu tohoto údaje olomouckého rukopisu.

V květnu a červnu 983 se skutečně biskup Vojtěch setkal s císařem Otou II. na říšském sněmu ve Veroně, na němž zcela bezpochybně byli i významní zástupci papeže Benedikta VII. Byla to tedy situace, za níž mohl Vojtěch realizovat spojení všech zemí ovládaných Přemyslovci do jedné diecéze. Na některé souvislosti onoho zápisu v uvedeném olomouckém rukopisu se skutečností 10. stol. upozornil již asi před 60 roky badatel W. Schulte. Nedokázal však zdůvodnit věrohodnost pramenného údaje z 15. stol. pro období o několik set let dřívější, takže jeho téze byly historiky zamítnuty. Je však zcela fantastické představovat si, že by byl středověký letopisec (z 14. či 15. stol.) schopen zkombinovat spoluúčast Vojtěchem, Otou II. a Benediktem VII. při likvidaci moravské diecéze, kdyby neměl oporu v nějaké starší tradici. Přesvědčuje nás o tom i zmatený a nemožný letopočet 971. Kdyby totiž údaj byl spojen s možným letopočtem, mohli bychom ovšem vzhledem k stavu dějepiscectví v 15. stol. jen teoreticky počítat s tím, že letopisec použil zpráv dosavadních kronik, doplnil je vlastní kombinací a pomocí

chronologických údajů přiřadil k Vojtěchovi časově skutečně související hodnotě. Poněvadž tak tomu není, jsme nuceni vyjít z toho, že se olomoucký letopisec opíral o starší pramen, který se nám nezachoval. Tradice podřizující Moravu pražskému biskupství již r. 973 spojuje osobnosti, které se ve jmenovaných hodnotách nemohly setkat, když Ota I. a Benedikt VI. zemřeli již před nastoupením Vojtěcha na pražský biskupský stolec. Olomoucká tradice však spojuje osobnosti správné. Můžeme si tedy položit otázku, zda není správný i její údaj o existenci samostatné moravské diecéze v 10. stol., zvláště když je potvrzen jiným nezávislým pramenem, tj. listinou o mohučské synodě z r. 976. Letopočty z 10. stol. zaznamenané v citovaném olomouckém rukopisu jsou však vesměs konfušní. Chronologické nepřesnosti a omyly tak běžné ve středověkých narativních pramenech nemusí však znamenat nespolehlivost jiných údajů. K celkově správnému věcnému údaji býval často mylnou kombinací kronikáře připojen nesprávný letopočet.

Alemure rozhodně neznačí Olomouc, a proto dokument „Dagome iudex“ nelze pokládat za první historickou zprávu o Olomouci. Avšak moravské biskupství v 10. stol. zase existovalo, i když z jeho historie víme velmi málo. Zda však mělo středisko již tehdy v Olomouci, nelze na základě písemných pramenů rozhodnout. Spolehlivě sledovat můžeme Olomouc jako významné administrativní a kulturní středisko Moravy až od 11. stol.

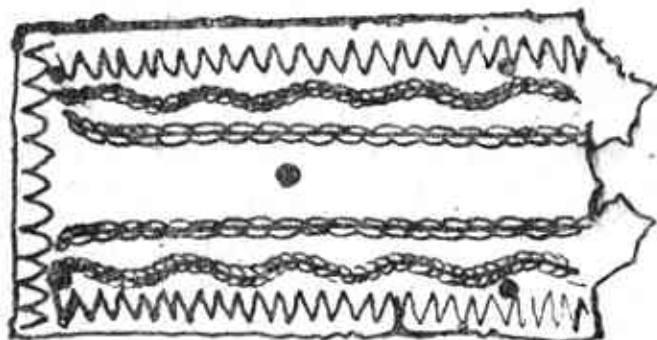
Václav Burian—Emanuel Opravil

STŘEDOVĚKÁ KULTURNÍ VRSTVA U ČP. 43 NA NÁMĚSTÍ RUDÉ ARMÁDY V OLOMOUCI

Při výkopu šachty pro telefonní vedení v srpnu 1951 u domu čp. 43 na náměstí Rudé armády v Olomouci byla zachycena v hloubce 140—205 cm kulturní vrstva, již lze časově zařadit do období přelomu 13.—14. století. Na stěně šachty byl dne 21. srpna 1951 spoluautorem této zprávy zaznamenán tento profil:¹

- 5 cm dlažba
- 85 cm černá sypká hlína s kaménky (navážka)
- 20 cm černá udusaná hlína
- 20 cm hrubý ostrohranný štěrk [droba] s hojným obsahem železa
- 10 cm černá hlína
- 35 cm černá hlína, hrubší štěrk, dřevo
- 8 cm zelenavý jíl, drobný štěrk, kosti
- 22 cm černá hlína, úlomky dřeva, střepy keramiky
- sterilní černá hlína

Knihovník tehdejšího Krajského muzea Zdeněk Flejberk provedl na místě záchrannou akci a získal z dolních vrstev přes 500 keramických střepů, převážně atypických, které byly většinou po odborné revizi prof. J. Skutilem vyřazeny. Vedle toho byl získán další materiál: Několik železných předmětů (hřeby, šídla, přezky, nůž) a množství odřezků kůže (po vysušení 2,45 kg). Dále dva bronzové zlatené nebo zlaté plíšky, z nichž jeden

Středověký ozdobný plíšek, nález z Olomouce, náměstí RA.

byl zmačkan do beztvareho chuchvalce, druhý na lícni straně zdoben rytým dekorem, složeným ze dvou rovných a dvou vlnicových pletenců a klikatky na obvodu a opatřen pěti otvory k upevnění na podložku. Dvě hrací kostky o hraně 1 cm a 0,85 cm s rytými soustřednými kroužky na stěnách. Vedle nálezů kůže byla početně zvláště bohatá kolekce úlomků dřev jednak z výdřevy, jednak z různých zlomků částečně opracovaných desek apod. Celkem bylo podrobeno mikroskopické analýze 69 vzorků dřeva (některé částečně zuhelnatělé) a 5 vzorků borky:

A) Jehličnany	Počet vzorků:
Jedle bělokorá (<i>Abies alba</i> MILL.)	10 - dřevo
Borovice lesní (<i>Pinus silvestris</i> L.)	1 - dřevo
Borovice ? (cf. <i>Pinus</i>)	1 - borka
B) Listnáče	
Buk lesní (<i>Fagus silvatica</i> L.)	19 - dřevo
	4 - borka
Buk ? (cf. <i>Fagus</i>)	1 - dřevo
Dub (<i>Quercus</i> sp.)	7 - dřevo
Dub ? (cf. <i>Quercus</i>)	1 - dřevo
Jasan ztepilý (<i>Fraxinus excelsior</i> L.)	7 - dřevo
Jasan ? (cf. <i>Fraxinus</i>)	1 - dřevo
Líska obecná (<i>Corylus avellana</i> L.)	4 - dřevo
Líska ? (cf. <i>Corylus</i>)	1 - dřevo
Topol nebo vrba ? (<i>Populus</i> sp. vel <i>Salix</i> sp.)	3 - dřevo
Vrba (<i>Salix</i> sp.)	1 - dřevo
Vrba ? (cf. <i>Salix</i>)	2 - dřevo
Javor (<i>Acer</i> sp.)	2 - dřevo
Javor ? (cf. <i>Acer</i>)	2 - dřevo
Javor mléč. ? (<i>Acer</i> cf. <i>platanoides</i>)	1 - dřevo
Jilm habrolistý (<i>Ulmus carpiniifolia</i> GLED.)	2 - dřevo
Bříza (<i>Betula</i> sp.)	2 - borka
Olše (<i>Alnus</i> sp.)	1 - dřevo
Zimolez (<i>Lonicera</i> sp.)	1 - dřevo

Druhovité složení nalezených dřev je dosti pestré, v nálezů jsou zastoupeny téměř všechny hlavní druhy dřevin nacházející se v blízkém okolí města. Z lužních lesů pochází dřevo dubu, jasanu, topolu, vrby, javoru, jilmu, olše i zimolezu. Líska a bříza pochází z lesních okrajů nezaplavovaných poloh. Buk a jedle byly dopravovány z nedalekých svahů z okolí Sv. Kopečku apod. Pro mnohá dřevozpracující řemesla byla tato dřeva nejdůležitější, zvláště jedlové pro stavební účely. Dosavadní ojedinělé nálezy ze středověku města Olomouce ještě nedovolují bližší poznání o způsobech využití jednotlivých druhů dřev ve výrobě.

Naleziště je situováno v užší části západní fronty náměstí, o níž se předpokládá, že původně měla funkci široké ulice,¹ na kterou byl napojen mírně licho-
běžníkový areál Dolního náměstí. Dosud bylo prokázáno, že východní část zá-
stavby této starší části náměstí tvořily kramářské domy. Uvedené nálezy uka-
zují, že protilehlá strana byla osídlena řemeslníky zpracujícími kůži (například
ševci) a dřevo (bednáři, truhláři?), po jejichž činnosti byly zjištěny stopy v po-
psané vrstvě.

¹ Viz Zprávy KMO a KVK č. 5, říjen 1951. Dokumentace je uložena ve Vlastivědném ústavu v Olomouci a v archivu Archeologického ústavu ČSAV, odbočky v Brně.

² Václav Nešpor, Kolonizace města Olomouce, ČVSMO, roč. XLV, 1932, str. 44.

MYSLIVOST NA PANSTVÍ MĚSTA OLOMOUCE V LETECH 1550—1750

Město Olomouc bylo od středověku vlastníkem rozsáhlého panství, z něhož bylo v 23 vesnicích v samé blízkosti města 9.000 ha půdy poddanské a 3.000 ha půdy čistě panské — většinou lesů a rybníků, kromě několika dvorů. Rybníky, které město zakládalo od r. 1462, byly v 16. stol. daleko výnosnější než lesy. U některých vsí to byly po vzoru biskupa a Pernštejnů celé soustavy, celkem na 30 rybníků.

O hospodaření na statcích byly v l. 1550—1750 vedeny podrobné záznamy [Knihy auřednictví],¹ do r. 1620 české, později německé. Správci statků, kteří zastupovali též vrchnost, byli dva členové rady, zvaní „auředníci“, německy „Amtsleute“. Po Bílé hoře býval ustanovován vrchním dohlížitelem i nad nimi král. rychtář. Správa tato jmenovala zaměstnance (myslivce, polesného, pojezdného, waldreuther, hajné, fišmistra a porybné, kterých bývalo až deset).

Platy zaměstnanců nebyly nijak vysoké, když je srovnáme se mzdou nekvalifikovaných dělníků, které normálně činily 3 groše denně. Myslivce měl 15 grošů týdně (26 zl. moravských² ročně), fišmistr něco více, hajní po 5—6 zl. mor. ročně. Po válce třicetileté peníze značně poklesly, ale zaměstnanci dostávali ještě dlouho stejnou mzdu a až koncem stol. 17. stoupla u hajných na 15—30 zl. mor. To se ovšem neobešlo bez různých přídavek (na sůl do slanisk, prach, někdy koupěna i ručnice s holstrou, myslivcovi kůň ap.). R. 1603 bylo dáno myslivci Čápovi i 7 grošů na klobouk zelený, „aby prý se před ním zvěř neplašila“. Hojně jsou přídavky „na spropítí“, zvl. při honech. Pravidelně se však vyplácelo lesnímu a rybníčnímu personálu „zástřelné“, „schusslohn“, „schiesslohn“. Z výkazů o zástřelném se také dovídáme, co se všechno na statcích lovalo.

Především to byla škodná. Na rybnících a řece Moravě bobří a vydry. První bobr byl zastřelen až r. 1605. Byli loveni pro drahou kožešinu a tzv. „bobří stroj“ (žlázy, z nichž se získávala látka pro léky). Počet ulovených bobrů pak stoupal, na 3—9 ročně, r. 1609 bylo jich dokonce 11. Za švédské okupace města Olomouce (1642—1650) poklesly úlovky, ale po válce zase se bobrů lovalo 2—5 ročně. Ještě r. 1710 děkuje zemský hejtman magistrátu za darované bobry. Posledního bobra ulovil Jan Dundálek a pastýř týnecký u Grygova a prodal jej do kláštera kartuziánů v Olomouci za 7 zl. mor.

Vydra, dravec, který nad potřebu dává ryby, byl chytán obyčejně do želez. První úlovek je zaznamenán r. 1591, ale pak každoročně 1 až 5 kusů. Koncem století 17. vydry zanikají a poslední byla ulovena r. 1686.

O divokých sviních neslyšíme ničeho v první polovici 16. stol., ale kolem roku 1620 se rozmohly tak, že jich bylo ročně stříleno 4—9 a po odtažení Švédů až 24 kusů. Do konce století byly vyhubeny, ale nová invaze divočáků nastala za válek pruských; r. 1739 bylo jich stříleno 39 kusů.

Vlci se objevili v lese Království u Grygova na zač. století 17., r. 1637 bylo jich zastřeleno 5 a poslední dva roku 1680. Ojedíněle se vyskytl r. 1613 jeden rys.

Normální škůdci lesní zvěře jako lišky, divocí kocouři a kuny, byli loveni každoročně.

Z užitkové zvěře byli loveni jeleni, srnci a zajíci. Jelenů bylo nejvíce zastřeleno r. 1573 — 12 kusů, ale pak jich velmi ubývá (1—4) a teprve po Švédech nastal vzestup (10 ročně), kolem r. 1700 nový úpadek a nový vzrůst až v polovici st. 18. (r. 1741 — 17 kusů). Podobně to bylo se srnci, jichž však bylo vždy více než jelenů; r. 1739 bylo jich v revíru Horky a Březové zastřeleno 36 kusů. Zajíců bývalo v 16. st. nápadně málo. Až r. 1591 bylo jich uloveno 42 a před okupací švédskou 96. Následoval jako u vysoké úpadek a až v r. 1739 uloveno zajíců 122.

Na statku lenním v Něm. Húzové bylo jelenů a srnců lověno jistě dost, ale o tom se výkazy nevedly, ježto to byl statek lenní.

Na rybnících patřily k ptactvu škodnému nejvíc čapky³ (volavky, *Reihenvögel*, *Ardea cinerea*), z nichž se odváděly jen nožky. Těch bylo r. 1566 zastřeleno jen 20, ale o sedm let později již 135 a na zač. století 17. dokonce 184; pak jich stále ubývalo. K velikým požíračům ryb náleželi „vodní havrani“, totiž kormoráni, jichž výskyt končí Bílou horou. Dravých pochopů (*Circus aeruginosus*) bylo ročně stříleno 2–10 kusů, ale jen do r. 1637. Řídcí nesyti, tj. pelikáni a bukači vyhynuli již po r. 1600. Tehdy již na rybnících nesídlili ani čápi, jichž r. 1583 bylo zastřeleno 10 a 5 čápat. Hojní byli v 16. stol. roháci (*Podiceps cristatus*), jichž r. 1591 bylo zastřeleno 142 kusů.

Z ptactva užitkového byly vždy nejhojnější kachny. Největší jich odstřel byl r. 1591 (249), pak počet jejich klesá až na 129. Největší tah divokých hus zaznamenan r. 1618, kdy jich myslivec hlásil 39. Labutí a lefnarů (lžičáků) bývalo vůbec málo. V 17. stol. se objevuje kolha (*Regenpfeifer*, *Numenius arquata*). — Z drobného ptactva střílelo se málo holubů a nápadně málo koroptví (29–40). Na traktace při obnovení městské rady a jiné hostiny se chytaly i křepelky a lovili chutní jeřábci, sluky všech druhů a slučky, občas kvíčaly, ale i špačci a čejky. Není bezpečně známo, co je pták semenule.⁴

Z dravých ptáků se vyskytují občasné úlovky jestřábů a orlů; r. 1605 bylo zastřeleno 5 orlů. Jinak se dravci udávají jako neznámí nebo jako „Stossvögel“ (vrhající se střemhlav na kořist). Ze stepních ptáků zabloudil k nám jeden drop.

Zástřelné činilo u hajných, myslivců aj. často více než celé služné. Odstupňováno bylo podle velikosti zvěře, jejího výskytu, užitkovosti nebo škodlivosti; od zvěře chytané do tenat nebo utlučené platila se taxa poloviční i menší.

Od zastřelení jelena, divoké svině, bobra, vlka a vydry byla taxa nejvyšší 1 zl. mor. (tj. 30 grošů), od nesyta 15 gr., od lišky, srnce a kuny 7 a ½ gr. Menší odměny byly 4–3 gr. od husy, labutě, lefnara, jeřábka, bažanta, koroptve, kormorána, pochopa, orla, zajíce a divoké kočky. Pouze po 1 gr. byly kačice a nožky roháčů a volavek.

S úlovky se nijak dobře nehospodařilo. Hostiny městské rady si mnoho vyžadovaly, mnoho dostával z kořisti magistrát, zejména pak vrchní dozorce, král. rychtář, značné byly deputáty městských úředníků, dávaly se dary do klášterů, zemskému podkořímí, zemskému hejtmanovi a do zemské kanceláře, zvl. při častých sporech a stížnostech poddaných. Na svatbu městského písaře Václava Columbana byl r. 1603 darován jeden kus vysoké, na svatbu zemského podkomořího byl vezen jelen 4 koňmi se 3 pacholky do Brna (1649), zvěřinou byla hoštěna polská královna (1675), zrovna 3 bobry dostal podkomoří (1653), a když byla pořádána slavná pouť na Svatý Kopeček (1686), uspořádal při ní král. rychtář velkou hostinu. Ještě r. 1739, kdy již hrozil konec městského hospodářství na statcích, dostal magistrát 6 jelenů a 8 divokých sviní kromě 8 srnců. Poddaní dostávali jediný dar: ve Skrbení na tradiční zde slavnost stínání kohouta.

Útraty při honech nebývaly velké, jen zimní hony ve 3 revírech (Grygově, Horce n. M. a Unčovicích), jichž se museli jako honci zúčastniti domkaři a chalupníci se svými fojty, stály i 33 zl. mor. za žemličky, herinky, pivo a víno. Jinak na šoulačkách „jezdíc na hony utraceno v sumě, co se spočtlo“ poznamenává velmi stručně důchodní písař.

Závěrem jest dodat, že městské lesy (nejsouce do 18. st. uměle dosazovány) byly koncem 17. stol. hodně prokáceny, takže město muselo kupovati dřevo i z cizích revírů pro pivovar a dovážeti je až ze vzdálených lesů húzovských, a to robotou proklínanou sedláky. R. 1750 bylo městské hospodářství na rozkaz Marie Terezie městu odňato a pronajato. Přesné plány porostů a plány těžební jsou zachovány v měst. archivu a byly pořízeny stát. inženýry v poslední čtvrtině stol.

18., kdy město mělo již také několik zdatných lesmistrů. Invaze divoké zvěře spadají obyčejně do dob válečných, do války švédské a pruské.

Na rybnících byl pochod obrácený. Kdežto lesy a jejich stav se během dvou století zlepšil, rybníky upadaly čím dál více. Poprvé byly zčásti zpustlé za Švédů, pak při reformách josefinských a kolem r. 1800 byly úplně vysušeny, proměněny v pole, ptactvo odtáhlo; změnil se celý vzhled krajiny a částečně i klima.

¹ MAO. Knihy auřednictví rkpy č. 78/90, 92, 94, 96, 263—308, 788—798.

² 1 zlatý moravský měl 30 grošů, 1 groš byl 7 denárů; 1 zl. rýnský bylo 80 krejcarů, 1 zl. mor. 70 kr., takže groš byl 3 krejcare (ve skut. 2 a 1/3 kr.).

³ Podle zprávy ornithologa Fr. Hejla-Mračovského je to čapka nebo čapla, lidový název pro volavku.

⁴ Popis semenule se vyskytuje jedině ve slovníku Claretově ze 14. stol., ale nikde později nenajdeme, který pták to je.

Josef Kšír

O VÝVOJI OLOMOUCKÉHO POŠTOVNICTVÍ

Poštovníctví patří k nejstarším dopravním zřízením; pošta dopravovala písemné zprávy a dopisy, které doručovala spolehlivě a co nejrychleji po tehdejších cestách. Jedna z prvních takových poštovních linií v bývalém Rakousku vycházela ze severní Itálie, šla Benátskem do Vídně a přes Brno, Olomouc do Vratislavi, kde se rozbíhala k Berlínu a do Gdaňska.

Touto důležitou komunikační tepnou, která procházela městem, stala se Olomouc pro poštu významným místem, zvláště pro tehdejší poštovní spojení mezi Vídní a Vratislavou. Doklady o tom existují již v roce 1468¹ a o první olomoucké poště jsou zprávy z let 1528 a 1530, kdy byla dopravována korespondence přes Moravu ke slezské komoře,² a roku 1592, kdy vedla příležitostná pošta ze Štýrského Hradce přes Vídeň a Moravu do Krakova; obstarávalo ji 15 pěších posílů.³ V té době probíhala Olomoucí také pošta vedoucí z Polska do Itálie, zřízená roku 1558, byla však již 20. května 1573 rakouským císařem zrušena a zavedena pošta organizovaná z Vídně.⁴ Dědičným poštmistrem v Německu a Rakousku byl Thurn-Taxis, s kterým Rakousko skoncovalo v roce 1615 a udělilo právo doručovat poštu v českých, rakouských zemích a v Maďarsku jedinému dědičnému správci poštmistrovského úřadu hraběti Janu Kryštofu Paarovi,⁵ který jednotlivé poštovní úřady svěřoval dále lidem dosti zámožným, majícím v místě dům pro umístění stanice pošty.

Doprava pošty mezi Vídní a Vratislavou byla definitivně zřízena roku 1601; od roku 1605 byla mezi Šternberkem a Nisou vydržována slezskou komorou a další spojení přes Olomouc do Vídně bylo obstaráváno obchodníky. Teprve roku 1610 vydržovali část vedoucí přes Olomouc moravští stavové, jak se na tom usnesli 14. července 1610 na zemském sněmu v Olomouci. Tuto pravidelnou „ordinari“ poštu pro dopravu dopisů obstarávalo 10 pěších posílů, ale již od roku 1625 byla trať změněna na poštu jezdeckou s výměnou koní v poštovních stanicích, jichž bylo deset z Vídně do Olomouce a dalších deset až do Vratislavi.⁶ Pošta jezdila pravidelně jednou týdně tam a zpět; ale současně mohly být přibrány soukromé osoby, jezdící na koních.⁷ Její trať vedla z Vídně přes Mikulov do Brna a dále přes Rousínov, Vyškov, Brodek, Prostějov, Olomouc, Šternberk, Brunsejř (Rýžoviště), Andělskou Horu, Cukmantl (Zlaté Hory) do Nisy a Vratislavy. Od roku 1660 existovala jezdecká pošta přes Olomouc do Opavy a od roku 1670 jezdila dále přes Ratiboř do Tarnovic a Čenstochové, popřípadě do Krakova. Od roku 1659 dopravovala pošta také noviny, čímž se zvětšily její příjmy; již od roku 1640 mohl poštministr opisovat noviny a prodávat je usedlákům.⁸

V Olomouci museli existovat poštmistři a poštovní domy od roku 1610, od kdy poštu vydržovali moravští stavové; ale prvním známým poštmistrem v Olomouci

před rokem 1623 byl Petr Pavel Pier,⁹ který však roku 1628 zemřel; po něm vedla poštu vdova Kunhuta Pierová, ale kde stála poštovní budova, nepodařilo se dosud zjistit. Roku 1649 obdržel dědičně poštu Martin Ignác Fábetic a měl poštu od roku 1652 v domě v Riegrově ulici číslo 19, číslo popisné 393. Tato první olomoucká pošta je vzácný památkový renesanční dům s portálem a arkýřem; za domem byl podlouhlý dvůr, zasahující do uličky u městských hradeb; ve dvoře byly stáje.¹⁰ Po smrti Fábetic roku 1671 byl poštmistrem Jan Arnold z Benzeradu, štolba vídeňského poštmistra Paara; ten pronajal poštu Janu Hoffmannovi, krejčímu z Olomouce, který však byl z úřadu odstraněn a poštmistrem se stal Baltazar Mikuláš Hoffer, který se oženil s vdovou Fábeticovou. Ale již roku 1673 stal se poštmistrem Jan František Breyer, který roku 1686 koupil dům na Horním náměstí číslo 27, číslo popisné 409 (dnes náměstí Míru); byl to již druhý poštovní dům, nazývaný „císařský poštovní dům“.¹¹ Jeho nástupcem, od roku 1692, se stal jeho syn Karel Josef Breyer.

Podle nového jízdního řádu z roku 1693 byla zavedena na tratích průběžná poštovní jezdecká doprava, jejíž spojení navazovalo jedno na druhé. Tak pošta z Cleve (v severozápadním cípu Německa), Hamburku a Berlína se sjela ve Vratislavě a jela do Nisy, kde navazovala na spojení z Prahy, jedoucí přes Hradec a Kladsko, a na spojení s Polskem; z Nisy jela do Olomouce a do Vídně.¹² Jezdila dvakrát v týdnu a nesměla být zdržována v Olomouci a Brně déle nežli dvě hodiny, jak tomu bývalo v roce 1663,¹³ kdy zdržení pošty v Olomouci, často trvajících dvě až dvě i půl hodiny, zaviňoval velitel pevnosti plukovník Matyáš z Renzů, který neuměl číst ani psát, a za nepřítomnosti své vzdělanější manželky si s dopisy nevěděl rady.¹⁴

Nový poštovní František Bernard Prokop, rytíř z Rabštejna a na Přílepu, koupil roku 1704 poštovní regál i císařský poštovní dům. Za velkého požáru města roku 1709 dům vyhořel, ale byl brzy nově postaven a zachoval se s novějšími přístavbami ve dvoře až do roku 1910, kdy byl přestavěn na nynější stav a zřízena v bývalém dvoře pasáž a kino. Z dřívějšího uličního domu se zachovala jeho dispozice a cenné barokní průčelí s velkým honosným portálem; za uliční budovou byl hluboký dvůr, kde stály stáje, remisy a byty zaměstnanců. Na poště byli chováni dva koně placení moravskými stavy, ale poštovní chovali další koně ke zdolání soukromé dopravy, z jejíhož výnosu si doplňovali nedostatečný služební plat.¹⁵ V domě byl umístěn ubytovací hostinec a vinárna „U zlatého stromu“, později „U zeleného stromu“, a poště byla vyhrazena výpravná a otopná čekárna. Město Olomouc uzavřelo roku 1705 s Prokopem smlouvu, v níž se město zavázalo, že za všechny dopisy odeslané a došlé bude dávat Prokopovi ročně 36 věder skrbeňského piva, ale dřívější dávaná novoroční diškrece tím odpadne.

Po úmrtí poštmistra Prokopa roku 1719 stala se majitelkou pošty jeho vdova a správu pošty svěřila Filipu Czornému, který byl zaměstnán u Prokopa. Dům koupil roku 1724 kanovník Ag. Podstatský z Prusinovic, ale pošta zde zůstala a poštmistrem se stal Maxmilián Antonín z Metzburku a po jeho smrti roku 1730 byl poštmistrem olomoucký měšťan a radní Antonín Josef Sauer; od roku 1734 službu poštmirovskou zastával Hynek z Pillersdorfu, bratr manželky Josefa Sauera. Poštovní z Pillersdorfu koupil roku 1736 od rodiny Saurových dům na Dolním náměstí čís. 35, čís. pop. 54 (náměstí Rudé armády), který se stal třetím poštovním domem v Olomouci. Byl to vinárenský dům „U zlatého lva“ (dříve „U zlatého kříže“); je to rozlehlá dvoupatrová budova, uprostřed s vjezdem a se širokým klenutým mázhauszem, z něho vede jednak široké schodiště do patra a jednak valeně zaklenutý průjezd do dvora; v rozlehlém dvoře jsou postaveny zděné remisy na vozy a bývalé stáje, nad nimi v patře jsou byty přístupné z pavlačí.

V polovině 18. století nastal další vývoj pošt po vydání poštovního řádu, kte-

rým nastala nová organizace pošt částečným postátněním, byly vydány nové jízdní řády pro ordinari poštu k dopravě dopisů a balíků.¹⁶ V jízdním řádu byly uvedeny všechny poštovní stanice a jejich vzdálenosti v poštovních mílích (jedna rakouská poštovní míle je 7600 m dlouhá) a vzdálenosti jsou obvykle dvě až tři, nejvýš čtyři míle. Vzdálenost mezi Vídní a Olomoucí byla 24 mílí a mezi Olomoucí a Vratislavou rovněž 24 mílí. Právo výměny koní na poštách pro dopravu osob jezdících současně na koni, bylo vyhrazeno jen poštámistrům.

Další vývoj pošt závisel na stavu cest, po kterých jezdila pošta; pro podporu obchodu se započalo se zřizováním nových silnic, ty umožňovaly poště zavedení vozových kursů a pak zaručovaly bezpečnou dopravu. Roku 1727 započala se stavět silnice haličská, vycházející z Vídně, a byla postavena přes Brno až do Olomouce do roku 1740; dále se v ní nepokračovalo, ale do Šternberka se vystavěla silnice do roku 1748. V roce 1772 obdrželo Rakousko Halič při dělení Polska, a proto se pokračovalo ve stavbě haličské silnice v letech 1782–1787; stavěla se z Olomouce přes Velký Újezd, Hranice, Starý Jičín, Přibor, Frýdek do Bělska a později dále do Krakova a do Lvova.¹⁷ Poznamenává se, že silnice z Olomouce do Prahy začala se stavět až roku 1816.

Vedle jezdecké pošty na koních, která byla pravidelná, ordinari, začaly se používat koncem 17. století pro dopravu i vozy, nazývané kočí vozy. Byly to vozy čtyřkolové, jež měly na nápravách pevně upevněnou korbu, zhotovenou ze žebřin, a ta byla vypletena košatinou z proutí, uvnitř potažená nepromokavým plátnem nebo kůží.¹⁸ Podstatným znakem těchto čtyřkolových kočích vozů byla silná rozvora, která spojovala pevně obě nápravy kol, provedená obdobně jako u selských vozů. Tyto kočí vozy byly buď těžké pro pomalou jízdu, čtyřkolové se čtyřmi sedadly, jinak otevřené nebo polokryté a tažené dvěma, třemi, ale i čtyřmi koňmi; lehké vozy byly čtyřkolové, nekryté, později celé kryté plachtovinou, pro dva nebo čtyři cestující, tažené jen dvěma koňmi. Nebylo-li ve voze místa, připřáhl se třetí kůň, osedlaný pro postilioná, jak bylo zvykem v 17. století pro průvodce vozů osobních. Sedadla ve voze byla připevněna na korbu pružně řemeny a sedadla sama byla opatřena polštáři, aby se mírnily otřesy vznikající jízdou. Název kočí vůz dostal od jména maďarské osady Kocs¹⁹ a od něho bylo odvozeno české slovo pro kočár.

Vyhlášením poštovního řádu roku 1746 a postavením některých silnic nastal další vývoj v poštovní dopravě, a to zavedením povozných pošt v nových krytých poštovních vozech, nazývaných diligencí; ty byly buď obyčejné nebo vozy těžké a zavazadlové. Konstrukce podvozku obyčejné diligence zůstala nezměněná, pevná, se čtyřmi koly, na podvozku byla upevněna vysoká korba se střešou a vstupními dvířky se stupátky a uvnitř se čtyřmi sedadly; vpředu vozu bylo sedadlo pro dvě osoby, buď polokryté nebo nekryté a vzadu vozu byla úprava pro upevnění zavazadel, která byla také uložena na střeše vozu. Taženy byly dvěma koňmi a jezdily poměrně pomalu, průměrně ujela tři kilometry za hodinu. Těžkými vozy byly dopravovány věci těžké a takové zboží, které nemohl dopravovat jezdec, vezoucí ordinari poštu. Kromě těchto jezdily zavazadlové vozy jen pro dopravu nákladů.

Poštovní vůz vedl postilion, který byl oblečen v uniformě s červeným kabátcem a čepicí a jeho odznakem byla poštovní trubka na černožluté šňůře; musel troubit, kdykoliv přijížděl do obce nebo aby byl vpuštěn do uzavřené brány města nebo i v ulicích pro uvolnění cesty a podobně;²⁰ zvláště však troubil, když měl předjíždět na cestě formanské vozy, formani museli s vozem ihned zajíždět ke kraji silnice a zastavit, aby pošta mohla nerušeně předjet.²¹

Třetí poštovní dům v Olomouci na Dolním náměstí čís. 35 koupil roku 1745 Josef Schubert, který byl obchodníkem s vínem; dříve byl krejčím a pak spravoval poštu. Od roku 1753 byl na poště „U zlatého lva“ Jan Sick, za rok jej vystřídal poštámistr Baltazar Hofer a od roku 1769 František Antonín Piller, který

byl již také poštovním kontrolorem. V letech 1782 až 1792 byl zde Jan Nepomuk Faller a posledním v tomto třetím poštovním domě, v letech od 1807 až do 1819, byl Jakub Scholz, který měl také výpravnu poštovních vozů.

Poštovní regál zakoupil roku 1819 František rytíř Winkler, který poštu přeložil roku 1824 do koupeného domu, čtvrtého poštovního domu na Horním náměstí č. 18, č. 13 (dnešní náměstí Míru). Byl to tehdy dvoupatrový dům s velkým barokním vjezdovým portálem, postavený po velkém ohni v městě roku 1709 (podobně jako druhý poštovní dům, mající také velmi podobný velký portál). V domě byla vinárna „U zlatého prstenu“, za uličním domem byl rozsáhlý dvůr, obestavěný dvorními objekty s byty, remízemi a stáji.²² Za Winklera dosáhla pošta svého největšího rozvoje v dopravě; v roce 1830 měl na poště čtyři zaměstnance (dva úředníky, praktikanta a listonoše), brzy jejich počet stoupl na šest a v roce 1848 na devět zaměstnanců, ale to nejsou do počtu započítány zaměstnané osoby ve stájích (čeledíní u koní) a vozový mistr pro ošetřování povozů a pomocní dělníci.

V roce 1823, v květnu, byly zavedeny poštovní rychlíky rytíře z Ottenfeldu (syn lesmistra z Opočna), které jezdily z Vídně přes Mikulov do Brna; ujel s 8 cestujícími 19 poštovních mil (asi 144 km) za 14 hodin, tedy 10 km za hodinu, a jezdil dvakrát týdně tam a zpět a cesta stála 6 zl. 30 kr. konvenční měny. Byl to úplný převrat v tehdejší dopravě, a proto po tomto úspěchu byl zaveden poštovní rychlík z Vídně do Prahy a zpět, který jezdil přes Znojmo, Jihlavu do Kolína a přes Český Brod do Prahy. Rychlík vyjel v 6 hodin z Vídně a druhý den v 7 hodin večer byl v Praze, ale jel i přes noc; ujel 42,5 poštovních mil (323 km) za 37 hodin, včetně tří hodin zastávek, potřebných k jídlu; dříve se jezdilo pět dní.²³

Do Olomouce poštovní rychlík nejezdil, ale cestující mohli použít rychlíku z Vídně až do Brna, kde měli připojení k Olomouci nově zavedenou rychlou listovní poštou, a ta jezdila pětkrát týdně s lehkými čtyřsedadlovými poštovními vozy. Od roku 1839 jezdila již každý den z Vídně do Olomouce a dále až do Lvova, což bylo umožněno dobrými novými silnicemi.²⁴

Zavedením rychlých jízd byl učiněn další pokrok v poštovní dopravě, neboť pošty se musely přizpůsobovat novým požadavkům cestovním, ale také vzniklé konkurenci, což bylo umožněno několika okolnostmi. Předně poštovní vozy dostaly úplně novou konstrukci, odlišnou od dřívějších diligencí; vršek, korba vozu, byla uložena na ocelových kočárových pérách, eliptických forem, upevněných přímo na nápravách kol. Tato nová péra umožňovala provést vrchní konstrukci v lehké formě a přitom pěkného vzhledu; a pak taková korba se dala pevně a pružně stabilizovat na podvozku, který rovněž mohl být zhotoven v lehčí konstrukci; ale i kola byla vyzbrojena dřevěnými brzdami. Tyto změny v konstrukcích vozového spodku i vršku umožnily zavést větší rychlosti při jízdě, také jízda se stala bezpečnější a pohodlnější.²⁵

Takové nové konstrukce měly vozy poštovních rychlíků, byly větších rozměrů pro osm osob sedících v kryté korbě a uzavřené dvěma dveřmi na každé straně; kromě těchto krytých míst byla vpředu a vzadu vozu nekrytá místa pro další čtyři osoby. Vozy byly taženy dvěma páry koní, z nichž jeden kůň mohl být osedlaný pro postillóna.

Vozy rychlé listovní pošty měly obdobnou lehce stavěnou konstrukci jako rychlíky, byly pouze menších rozměrů, obvykle se čtyřmi sedadly, umístěnými v uzavřené prostora vozu a dále měly vpředu dvě sedadla nekrytá nebo polokrytá; vozy byly taženy jedním párem koní a jejich rychlost průměrná byla 5 km za hodinu.

Hlavním předpokladem rychlé jízdy poštovních vozů byly dobré silnice, které byly nově postaveny a také řádně udržovány, proto rychlé jízdy byly zavedeny pouze na těchto hlavních státních silnicích. Konečně rychlou jízdu podmiňovali

také rychlé koně zvláštního druhu, nejlépe se uplatňovali angličtí plnokrevní koně, živého temperamentu a zvláště velké vytrvalosti (v kladrubském hřebčinci byli chováni ještě roku 1912).

Osoby jezdící rychlou nebo rychlíkovou poštou, měly při sobě jen zavazadla příruční s potřebami po cestě, kdežto větší zavazadla se dopravovala zvlášť, nejlépe předem, v zavazadlových poštách, nazývaných též vozy brankardskými,²⁶ těmi byly od roku 1838 dopravovány batohy, větší balíky a zavazadla. Pošta užívala od téhož roku také vozy kariolové pro rychlou dopravu hlavně peněžních a menších zásilek; byly to lehké dvoukolové vozy jednosměrné a velmi rychlé. V polovině 19. století byly oblíbeny kolesky pro rychlou poštovní dopravu bohatších cestujících; byly to lehké cestovní čtyřkolové vozy, kryté nebo polokryté a dobře pérované, tažené dvěma koňmi.²⁷

Poštovní doprava byla po dlouhá desetiletí skutečným dobrodiním doby. Poštovní vozy byly velebeny jako velkolepý dopravní pokrok; takový vjezd poštovního vozu do městečka, ohlášený trobením postilióna, byl vždy vítán a očekáván s nadšením.²⁸ Toto zlepšení poštovní dopravy nebylo však jen z iniciativy státní a dobrovolné, nýbrž také proto, že poště vyvstala velká konkurence v dopravě osob v soukromých dostavnících. Od roku 1825 povolovaly úřady a zaváděl se provoz dostavníků od soukromých osob, povětšinou od majitelů zájezdných hostinců; stal se z nich lidový dopravní prostředek a přepravovaly cestující přes zákazy i na dlouhých nepovolených tratích, třeba do Prahy nebo do Vídně. Dostavníky, omnibusy, byly kryté, delší a pérované, čtyřkolové, dvousměrné vozy se sedadly po délce na obou stranách pro 8, 10 i více osob, pohybovaly se značnou rychlostí na dobrých veřejných silnicích a nebyly vázány na dodržování jízdních řádů tak jako pošty. Jednoduše byly velkým pokrokem v možnostech cestování. Poštovníci nejdříve protestovali proti soukromníkům, ale pak začali sami jezdit s dostavníky a karta se obrátila a majitelé dostavníků protestovali proti poštovním. Výsledkem těchto obapolných třenic bylo, že se silniční doprava pod tlakem konkurence velmi zlepšovala, zrychlovala, ale také zlevňovala; nakonec tyto různorodé prostředky spolu již nesoutěžily, nýbrž se dobře vedle sebe doplňovaly.

Z Olomouce jezdily soukromé dostavníky pravidelně na všechny strany, a to do míst bližších i vzdálenějších, například do lázní Gräfenberku (dnes Jeseníku) i do Viatislavy. Povožnictví vůbec se stávalo tou dobou výnosnou živností. Dopravníková doprava mezi Olomoucí a Prahou byla zahájena v prosinci roku 1833, provozovali ji společně dopravci z Olomouce, Mohelnice, Svitav a Vysokého Mýta, a jezdila třikrát týdně. Z Olomouce odjel dostavník o druhé hodině odpoledne, přenocováno bylo v Mohelnici, ráno se jelo do Svitav a Vysokého Mýta, přenocovalo se buď v Heřmanově Městci nebo Hradci Králové, podle toho, kudy se jelo, a poslední, třetí den, se dojelo do Prahy.²⁹

Poštovní zákon z roku 1837 a poštovní řád z roku 1839 stanovil vysoké poplatky z dostavníků, tím prospěl poštovním. Tento těžký zásah proti dostavníkům přišel však pozdě; brzy se objevil nový konkurent silniční dopravy a nepřítel jak poštovních, tak i dostavníků. Byl to železniční vlak, tažený lokomotivou a jedoucí po kolejích, který vjel roku 1839 do Brna, roku 1841 do Olomouce a roku 1845 z Olomouce do Prahy.

Postavením železničních tratí převzaly dráhy od pošty povinnost dopravovat poštu, dopisy, spisy, úřední balíky v poštovních železničních vozech. Tyto vlakové pošty byly zavedeny od 1. září 1845 mezi Vídní, Brnem, Olomoucí a Prahou. Proto byly zrušeny některé poštovní dopravní kursy, ale jiné byly nově zřízeny nebo přeměněny na spojky k železničním stanicím.³⁰ Tedy dálkovou dopravu převzaly železnice a místní doprava po silnicích zůstala poště; silnice se tak staly spojovacími cestami k železnici a byly vlastně pomocničky železnic. Staré poštovní spoje udržovány se ještě dlouho, pokud nebyly postaveny další nové dráhy; například

z Olomouce do Opavy a Cukmantlu (Zlatých Hor) jezdila zavazadlová a kariolová pošta, také z Olomouce do Brna jezdila rychlá listovní pošta vozová dvakrát denně, vždy o 6 hodině ráno a ve 3 hodiny odpoledne, též do Šternberka a Lipníka odjížděly dostavníky v r. 1849 od hotelu Goliat na Horním náměstí č. 27 (nám. Míru, nyní pošta 3). V Olomouci bylo již od r. 1843 soukromé dostavníkové spojení mezi hlavním náměstím a nádražím; jezdilo se od hotelu Goliat hradskou bránou kolem hostince „Na špici“ k nádraží za 12 krejcarů a jízda trvala čtvrt hodiny; tento dostavník se udržel až do r. 1899 kdy se postavila elektrická pouliční dráha. Také do okolních obcí, ve kterých se postupně zřizovaly pošty, jezdily poštovní vozy, které dopravovaly poštu i osoby až do doby, nežli byly za I. republiky nahrazeny automobilovou dopravou.

Železniční poštovní vozy se vyvinuly ze silničních poštovních vozů, jejich kola jsou pevně spojena s nápravami, které se pohybují po kolejích;³¹ horní část vozů, tj. jejich vzhled byl původně obdobný jako u vozových pošt, uvnitř byla část zřízena jako pracovna a druhá část sloužila k uskladnění balíků.

V Olomouci, ve čtvrtém poštovním domě, po smrti majitele r. 1848, spravoval poštu syn majitele Robert Winkler, který byl posledním dědičným poštmistrem v Olomouci až do r. 1850, kdy při zestátnění pošty obdržel od státu odškodněnou za ztrátu svých stálých příjmů roční rentu 1000 zlatých konvenční měny. Velkou reorganizací pošt v r. 1850 byly uvedeny v život státní poštovní úřady a první hlavní státní pošta v Olomouci byla umístěna v bývalém Salmově paláci na Horním náměstí č. 1 (nám. Míru č. 371)³² a prvním správcem se stal František Bressnitzer; součástí pošty byla na nádraží od r. 1845 poštovní expedice pro listovní a balíkovou poštu. Dohromady bylo zaměstnáno na poště již 11 úředníků, 7 průvodčích, 3 listonošů a 6 baličů.³³ Druhá budova hlavní pošty byla v letech 1858 až 1879 v bývalé budově krajského úřadu v Pekařské ulici č. 19, č. 371. 486; v letech 1879 až 1886 se přestěhovala a po tuto dobu byla v sousedním domě v Pekařské ulici č. 21, č. 371. 485 na rohu Vodární ulice.³⁴ V r. 1884 se začala stavět novostavba hlavní pošty 1 na dnešním náměstí Republiky, která se stále používá od r. 1886; původně to byla budova dvoupatrová, za I. republiky bylo přistavěno třetí patro a po r. 1945 byla budova rozšířena do ulice Křížkovského a nověji i do ulice Mariánské (dnešní ulice Františka Halase). Filiálka pošty 3 ve vnitřním městě byla zřízena r. 1886 v ulici Riegrově č. 7, č. 371. 403. Expedice na hlavním nádraží byla již r. 1884 změněna na samostatný nádražní poštovní úřad 2;³⁵ samostatnou budovu dostala r. 1901, která sloužila až do r. 1961, kdy u nádraží byla postavena moderní poštovní budova.

Stavbou železničních tratí, kterých každým desetiletím 19. století neustále přibývalo, ukončovala se sláva poštovní silniční povozní dopravy;³⁶ tratě poštovních vozů se neustále zkracovaly, až z nich zůstaly pouhé přípojky buď k železničním stanicím anebo k větším městským poštovním úřadům, až konečně voz s koňkými potahy úplně vyřadila moderní poštovní doprava motorová.

¹ Eduard Kutschke, *Postgeschichte von Schlesien bis z. J. 1766*, Breslau 1936, str. 9.

² Fr. Roubík, *K vývoji poštovníctví v Čechách v 16. až 18. století*, Praha 1937, str. 216. — Václav Dragoun, *Pošta v Olomouci, Čsl. pošta, telegraf a telefon*, Praha roč. XI—1929, str. 53, 72 a 114.

³ Václav Dragoun, *Počátkové poštovníctví na Moravě až do konce váky třicetileté*, Praha 1909, str. 2.

⁴ Okresní archiv v Olomouci, odděl. města Olomouce, sbírka Dudíkova sv. IV.

⁵ Ludvík Souček, *Kam nedosáhne hlas*, Praha 1964. — Jan Čermák, *Vývoj poštovního zřízení za středního věku, XXVI. program čes. gymnasia v Olomouci 1895*.

⁶ E. Kutsche, l. c. str. 23, 24 a 29; V. Dragoun, *Počátk. poštovníctví*, l. c. str. 4 a 8.

⁷ Alois Lustig a Jaroslav Jezdinský, *Od dřevěného kola k automobilu*, Praha 1938, str. 77.

⁸ E. Kutsche, l. c. str. 81. — Josef Teichmann, Pošta a poštáci, Okno do světa č. 84, Praha 1941, str. 13.

⁹ V. Dragoun, Pošta v Olomouci, l. c. — Václav Záběhlický, Dějiny pošty, telegrafu a telefonu v čsl. zemích, Praha, asi 1929, str. 219. — Josef Nešvera, Poštovníctví v Olomouci, Sborník města Olomouce, Edition Dari, Berlin-Praha-Basilei 1930/1931, str. 73. — Okresní archiv, odd. města Olomouce, Matrika mořická II v letech 1662, 1665, 1673 a 1676.

¹⁰ Josef Kšíř, Kapitoly ze stavebnictví historie Olomouce, Kdy-kde-co? v olomoucké kultuře říjen 1964, dům Riegrova č. 19, str. 8. — Okresní archiv, od. města l. c. rkp. Vil. Nather, Häuser-Chronik, dům čís. pop. 393.

¹¹ Josef Kšíř, l. c. Kdy-kde-co? únor 1964, dům císařské pošty, str. 3. — Vil. Nather, l. c. dům čp. 409.

¹² E. Kutsche, l. c. str. 279.

¹³ E. Kutsche, l. c. str. 92.

¹⁴ E. Kutsche, l. c. str. 69.

¹⁵ Fr. Roubík, l. c. str. 258.

¹⁶ Okresní archiv, odd. města l. c. Sbírka Dudřkova sv. 24/II.

¹⁷ Christ. d'Elvert, Geschichte der Verkehrsanstalten in Mähren u. österr. Schlesien, Brno 1858, str. 12, 41. — Václav Nešpor, Dějiny města Olomouce, Vlastivěda moravská, Brno 1936, str. 224.

¹⁸ A. Lustig-Jezdinský, l. c. str. 41, 73, 77 obr. str. 39, 76.

¹⁹ Osada Kocs leží jižně od Komárna na staré poštovní cestě mezi Vídní a Budapeští, kde byly tyto vozy vyráběny. Jejich první vyobrazení pochází z r. 1568, ale musely existovat mnohem dříve; pošty je užívaly mnohem později. — Lustig-Jezdinský, l. c. str. 40, 44.

²⁰ V. Záběhlický, l. c. str. 68.

²¹ Lustig-Jezdinský, l. c. str. 86.

²² Josef Kšíř, Kdy-kde-co?, listopad 1964, dům čís. 18, str. 4.

²³ Lustig-Jezdinský, l. c. str. 82—85.

²⁴ Chr. d'Elvert, l. c. str. 194.

²⁵ Lustig-Jezdinský, l. c. str. 73.

²⁶ Lustig-Jezdinský, l. c. str. 86.

²⁷ Lustig-Jezdinský, l. c. str. 89, 90.

²⁸ Např. poštovní vozy přijíždějící do Olomouce z Vídně až o jedné hodině v noci, byly očekávány Olomoučany v tehdy nově zřízené kavárně Ruprechtově na Horním náměstí č. 21 (vedle divadla, nyní kavárna Opera).

²⁹ Josef Hons, Velká cesta, Ostrava—Praha 1947, str. 18, 19.

³⁰ Chr. d'Elvert, l. c. str. 196, 201, 202.

³¹ Ottův slovník naučný sv. 27, Praha 1902, str. 1, heslo Vůz. L. Souček, l. c.

³² Okresní archiv, od. města, l. c. Josefská registratura K2/IV, dům čp. 371.

³³ Chr. d'Elvert, l. c. str. 215.

³⁴ Statistische Jahrbücher d. k. H. St. Olmütz, díl I-1888, str. 12, dům čp. 485.

³⁵ Olmützer Zeitung, Olomouc 20. August 1884.

³⁶ V poznámkách neuvedená literatura: Otto Kučera, Pošta, telegraf ve staro, středo a novověku, Praha 1913; Josef Kšíř, Počátky olomoucké pošty, Katalog I. krajská výstava poštovních známek a výstava nových spojů, Olomouc 1957.

Emanuel Podhrázký

JOSEF NEŠVERA (1842—1914)

125. výročí narození významného skladatele a hudebníka Josefa Nešvery zastihuje celou problematiku moravského obrození a kulturního života 19. století (Nešveru z toho nevyjímaje) v nezpracovaném stavu. S výjimkou osobnosti a díla Leoše Janáčka nebyla v posledních letech věnována pozornost téměř žádnému skladatelskému zjevu této doby. Je jisté, že moravská hudba 19. století není pro historiografii nijak bohatým a poutavým problémem. Nicméně nelze ji odtrhávat od ostatního kulturního a hudebního dění českých zemí, jehož je ústrojným a neodmyslitelným článkem. Naopak: Moravská kulturní historie 19. století přímo

volá po novém zpracování a přehodnocení. Nelze totiž zapomínat na skutečnost, že kulturní a jmenovitě hudební moravský život vyvíjel se po značně dlouhou dobu v úzké závislosti na katolicismu a klerikalismu. Čelní představitelé moravské hudby 19. století, František Sušil a Pavel Křížkovský, byli kněží a teprve Janáčkův umělecký výboj překonal jako první na Moravě tuto jednostrannou závislost, svazující skutečné vývojové aspirace moravského umění. Navíc přistupuje k tomuto problému i palčivá národnostní otázka. Moravské kulturní dějiny jsou proto dodnes namnoze známy z interpretace katolické nebo německé (ostatně i Nešverův případ je toho důkazem).¹ I to způsobilo, že moravská problematika tohoto historického úseku byla často ignorována právě činiteli pokrokového zaměření.²

Nešvera celým svým dílem a životní orientací je však zjevem překonávajícím zhoubné podmínky vývojové stagnace moravského umění, a to vlastně již před Janáčkem. Jeho umělecké styky s českým prostředím, s Prahou i s cizinou (Viedeň, Anglie), naznačují směr pozdější expanse Janáčkovy. Byla to ovšem svázanost olomouckých společenských poměrů spolu s malou energií Nešvery samého, které způsobily, že tento umělec značných schopností plně nepřekonal nepříznivé vlivy prostředí. Takovéto pojetí však umožní pochopit Nešverovu osobnost zcela jinak, než byla v dosavadní literatuře líčena.

Tato studie klade si za úkol přiblížit z Nešverova života a činnosti ty podstatné rysy, které jej charakterisují jako umělce a organizátora progresivního uměleckého zaměření. Hodnocení a rozbor díla zůstávají přirozeně úkolem dalšího zpracování.

Z osudů Nešverova rodu

Historii Nešverova rodu nelze sledovat do hluboké minulosti. Z Neřežína (okres Hořovice) pocházel krejčovský mistr František Nešvera, který oženil se s Rozalíí Volthoneovou (původem rovněž z Neřežína), a usadil se v Hvozdcích. Zde se mladým manželům narodil 7. srpna 1815 syn František Alois.³ Chlapec projevil značné nadání a byl proto poslán na studie. Mladý František Nešvera si zvolil učitelskou dráhu. Již od raného věku miloval hudbu, v níž se vzdělával všestranně, takže ovládal nejen hru na varhany a klavír, ale i nauku o harmonii. Roku 1834 nastoupil zaměstnání jako podučitel na obecné škole v Praskolesích, r. 1849 byl jmenován učitelem a 1. 9. 1875 řídícím učitelem. Na praskoleské dvojtřídce působil až do 6. 9. 1881, kdy odešel do výslužby. Zemřel 9. 10. 1884 na zánět plic. Rodina⁴ Františka Nešvery bydlela v školní budově (čp. 104), jež dodnes slouží původnímu účelu, ačkoliv byla několikrát přestavěna. Nešvera vynikl nejen jako horlivý a oblíbený učitel, ale byl znám též jako hudebník. Ve svém působení provozoval chrámovou hudbu, komponoval mše i příležitostné skladby. Jediným dochovaným dokladem jeho skladatelské působnosti jsou zřejmě nešpory „Vespere in C“ z Horníkovy sbírky v hudebně historickém oddělení Národního musea v Praze.⁵

Hudebnost jako rodový znak přenesla se na další generaci Nešverova rodu. Ze synů Františka Nešvery projevili značné nadání Josef a Prokop. Je nesporné, že právě kantorské ovzduší usměrnilo jejich přirozené schopnosti, poskytlo jim solidní muzikantský základ a předznamenalo tak jejich budoucí orientaci. V otci našli vlastně prvního učitele nástrojové hudby i hudební teorie. Kromě toho hudební život praskoleského kúru, kde František Nešvera zastával funkci regenschoriho, stal se jim první praktickou školou. Přáním obou rodičů bylo, aby oba synové stali se učiteli. A vskutku, rodová tradice zůstala zachována. Syn Prokop po zakončení studií žil krátký čas jako kapelník hudebního spolku v Tarnově (Halič). Po návratu do Čech pedagogicky působil ve Vlíněvsi, Liblicích a Kadlíně (obce vesměs ležící v okrese Mělník) a posléze jako řídící učitel v Pšovce u Mělníka.⁶ Vynikl jak ve vlastním učitelském povolání tak i v hudbě,

Po jeho komposicích se dlouho bezvysledně pátralo, až teprve po smrti Josefa Nešvera byly v pozůstalosti nalezeny dvě práce věnované bratru Josefovi.⁷ Rovněž Josef Nešvera věnoval se zprvu učitelskému povolání. U ostatních dětí kantora Františka Nešvera se hudebnost nijak mimořádně neprojevila.⁸ Hlavním představitelem rodové hudební vlohy stal se tedy Josef Nešvera, hudebník vysokých profesionálních aspirací, který neváhal věnovat se umění cele a nejvýš odpovědně.

Život Josefa Nešvera

Josef Nešvera narodil se 24. října 1842 v Praskolesích. Z jeho raného mládí (a z intimního rodinného prostředí vůbec) zachovalo se poměrně málo vzpomínek. Nešverovi rodiče, sourozenci, obě manželky, syn a dcera z prvního manželství totiž zemřeli, aniž zanechali memoárová svědectví, která by osvětlila mnohý detail skladatelova životopisu a jeho povahového založení. Obě žijící dcery z druhého manželství ztratily otce v mladém věku, takže ani ony nemohou biografická data podstatně doplnit.

Josef Nešvera jako prvorozený syn stal se otcovým miláčkem. I pozdní korespondence otce Františka Nešvera synovi je naplněna vroucím citem a překypující něžností.⁹ Otec, poznáv hudební talent svého syna, stal se také prvním jeho učitelem hudby. Kromě znalosti klavírní a varhanní hry odnesl si tedy Josef Nešvera z domova též základy nauky o harmonii. Praxe na praskoleském kůru obohatila jej i o potřebnou konkrétní znalost nástrojů. Prvé Nešverovy tvůrčí pokusy na poli hudební kompozice spadají rovněž do let jeho raného mládí.¹⁰

V roce 1855 složil zkoušku ze IV. třídy na hlavní škole piaristů v Berouně. Výsledek byl pozitivní a Nešverovi otevřela se tak cesta ke studiu. Byl přijat na pražskou reálku. Tehdy podnikal pěší túry z Praskoles přes Beroun do Prahy. Ze sexty pak přestoupil na pražský učitelský ústav, jehož ředitelem byl tehdy dr. Karel Amerling. Velice si zde oblíbil svého třídního učitele Josefa Waltra. Prostředí učitelského ústavu nemohlo ovšem postačit Nešverovu hudebnímu rozvoji a úsilí. Vzdělával se proto soukromě v harmonii u Josefa Förstra, Josefa Krejčího a Františka Blažka.¹¹ Při návštěvách domova o svátcích či prázdninách často zastupoval otce v jeho varhanických povinnostech. Povahově se ustálil, zvažněl a velmi svědomitě studoval. Ve dnech 25.—27. října 1866 složil na C. k. ústavě ku vzdělání učitelův v Praze písemné i ústní zkoušky a obdržel vysvědčení o způsobilosti k pedagogické praxi.¹²

Prvým Nešverovým působištěm stal se Zbiroh, kde byl podučitelem na obecné škole vybudované zde roku 1846.¹³ Varhanické umění uplatnil v místním kostele sv. Mikuláše. V dalším působišti Litni, kde pracoval šest let, zastáváme ho již jako učitele.¹⁴ Nešvera nepustil ze zřetele ani své hudební vzdělání. 4. prosince 1868 podrobil se u Josefa Förstra, ředitele kůru a profesora konservatoře, zkoušce z harmonie, ze hry na varhany, klavír a housle, ze zpěvu sólového a chorálního.¹⁵ Z Litně pak Nešvera přešel na školu v Hořovicích. V té době hojně komponoval, avšak z těchto prvních vážných pokusů nebylo nic vydáno. Hrál též na housle a soukromě vyučoval klavíru, mimo jiné též v rodině komisaře Parvoniče. Tam poznal svoji budoucí choť Marii. 19. prosince 1868 byl po zkoušce v kostele sv. Jakuba v Berouně jmenován ředitelem kůru.¹⁶ Zde též poprvé dirigoval v roce 1869.¹⁷ V Berouně dosáhl Nešvera značné postavení. Působil zde plných deset let. V sedmdesátých letech byl sbormistrem místního pěveckého spolku Slavoš. Kromě učitelské povinnosti na hudební škole vyučoval též soukromě. Berounská etapa byla jednou z nejšťastnějších v Nešverově osobním životě. To se jeví i na jeho uměleckém vzestupu. Píše první známější skladby. Neupadl do provincialismu; naopak snažil se udržovat styky s Prahou a dokonce s B. Smetanou.¹⁸ Smetanova hudba ostatně Nešveru podobně jako celou tehdejší skladatelskou generaci výrazně ovlivnila. Zvlášť patrné je to zejména v Nešverově operní tvorbě. Až do

své smrti udržel si Nešvera obdivný a nadšený vztah k Smetanovu odkazu, jehož byl vynikajícím propagátorem.

V srpnu roku 1878 byl Nešvera jmenován ředitelem kůru biskupského chrámu sv. Ducha v Hradci Králové. Ačkoliv na jedné straně nerad opouštěl prostředí Berouna (nazýval jej „zlatým Berounkem“), chopil se jinak nových možností se značnou iniciativou. Nehledě ke společenskému významu nového zaměstnání poskytl mu Hradec i větší příležitost k uplatnění vlastního talentu. Píše již díla většího rozsahu (zejména houslový koncert D-dur s průvodem orchestru, tři koncertní polonézy pro housle) a uzrává i dirigentsky. Jedním z nejzdařilejších vystoupení stalo se uvedení Beethovenovy mše C-dur (opus 86), v níž účinkovalo 400 zpěváků a hudebníků [4. V. 1883]. Velkorysá produkce vzbudila tehdy mimořádnou pozornost.

Ani Hradec Králové nestal se Nešverovým trvalým působištěm. V Olomouci totiž vznikla odchodem Pavla Křížkovského¹⁹ akutní potřeba obsadit ředitelské místo na dómském kůru. Na doporučení biskupa Haise byl jmenován Josef Nešvera. Na uprázdněné místo upozornil Nešveru dómský varhaník Karel Strnad, který tím chtěl zabránit, aby ředitelem kůru se stal dosavadní sborový prefekt Heitel. Nešvera přesídlil s rodinou do Olomouce v červenci 1884 a setrval zde až do své smrti.

Olomoucký hudební život v té době ještě nepříliš rozvinutý, získal v Nešverovi vzdělaného a všestranného hudebníka. Na dómě dirigoval mešní skladby Mozartovy, Beethovenovy, Tomáškovy a jiných autorů.²⁰ Udivující byla jeho pohotovost, s jakou komponoval drobnější vložky pro aktuální potřeby kůru. Na theologické fakultě učil Nešvera zpěvu a vychoval zde řadu kvalitních zpěváků a hudebníků. Soukromé žáky připravoval Nešvera ke státním zkouškám z hudby. Uplatnil se však i v koncertním světském životě svými pianistickými a doprovázečskými výkony. Nešvera se tak poznal s řadou čelných interpretů té doby.²¹ Hojně dirigoval a komponoval písně, sbory, kantáty, skladby komorní i orchestrální. Premiéry jeho děl konaly se většinou v Olomouci, často za osobního Nešverova řízení. Spolu s P. J. Geislerem²² ovlivnil tedy Nešvera rozvoj koncertního ruchu v Olomouci, která se tak stala druhým moravským hudebním centrem. Prvenství si ovšem podrželo i nadále Brno, slohově soudoběji zaměřené zvláště zásluhou působností L. Janáčka. Nešvera často do Brna zajížděl, stýkal se zde s předními osobnostmi hudebního života, pořádal přednášky a dirigoval. Leoše Janáčka si velice vážil a intimně se s ním stýkal zvláště za svých pobytů v Luhačovicích (ve své vile).²³ Jako dirigent vydobyl si Nešvera značnou pověst a často vystupoval v Praze, ve Vídni, Prostějově, Hradci Králové a na jiných místech. K tomu připočteme Nešverovu činnost kritickou: psal do denního tisku i časopisů kulturního a hudebního zaměření, zvláště přispíval do Dalibora a Nového života a organisační, byl v čilém styku nejen s měšťáckými ale i dělnickými spolky. Dostalo se mu četných poct.²⁴ Stále silněji pronikal svým dílem i působením za hranice. Stal se učitelem arcivévody Petra Ferdinanda a měl známosti u vídeňského dvora. To mu usnadnilo proniknutí do Vídně, kde dirigoval i některé své skladby. Jeho koncertům bývali přítomni i členové císařského domu a osobností vídeňského uměleckého světa. Nešvera často usnadňoval cestu našim autorům a umělcům na podla vídeňských koncertních sálů.²⁵ Skladby Nešverovy byly vydávány v četných zahraničních nakladatelstvích a co do popularity připomíná Nešverův zahraniční výboj pronikání Dvořákovy.²⁶

Nešvera žil ve vyrovnaných a klidných rodinných poměrech a teprve ve stáří byl postižen chorobami. Po těžkých útrapách léčí se v lázních Slatinicích u Olomouce, kde dokončil 26. 7. 1913 poslední velké dílo „Missu dolorosu“, v jejichž tónech cítíme předtuchu blízkého konce. Pak následuje bolestné odmlčení a 12. dubna 1914 Nešvera umírá v olomoucké nemocnici na Nové Ulici. S Nešve-

rou rozloučilo se Pěvecké sdružení moravských učitelů zapěním jeho populární sborové skladby Moravěnky.

Přehled skladeb Josefa Nešvery

V dosavadní nešverovské literatuře najdeme řadu pokusů o částečný, aneb více méně úplný seznam Nešveřova díla. Skutečnost, že pramenné fondy Nešverova díla nebyly dosud soustředěny, ovlivnila přirozeně tyto snahy ve smyslu preciznosti a úplnosti. Autor této studie ve velké rukopisné práci o J. Nešverovi vypracoval přehled a seznam díla, registrující dochované i nedochované a pouze z literatury známé skladby. Tento seznam není přirozeně možno při této příležitosti otisknout a podáváme proto pouze početní přehled jednotlivých druhů. Čísla označující množství jsou však jen relativně úplná a platná. Značný počet skladeb drobnějších a písni skládal Nešvera příležitostně na žádost známých, spolků apod. Mnohé spolky mají díla Nešverova ve svých archívech a pokud byla prověřena, jsou zahrnuta do přehledu. Existují však ještě starší spolkové archívy, které nejsou dodnes probádány a není tudíž vyloučeno, že se v nich najdou časem ještě některá díla Nešverova, zejména z období jeho rané tvorby. Pro chrámové sbory komponoval Nešvera často až v poslední chvíli vložky (gradualla a offertoria), které jsou v seznamu uvedeny číselně. Též číslování opusů je velmi nepřesné. Mnohé skladby Nešvera číslem vůbec neopatřil, jindy nesou i dvě skladby totéž číslo. Velmi často označoval Nešvera svoje skladby opusem až před vydáním tiskem. Proto se stávalo, že skladba dříve komponovaná má vyšší číslo opusu, než dílo pozdější. Z těchto důvodů nebylo možno sestavit přehled Nešverových skladeb chronologicky podle data jejich komponování a muselo být voleno seřazení podle druhů, přičemž bylo přihlíženo k zachování pořadí, v jakém skladby vznikaly, bez ohledu na čísla opusů. Kde opusová čísla nejsou vůbec uvedena, nebyla skladba Nešverou číslována. Když během práce na přehledu se zjistilo, že rukopis byl v soukromých rukou, bylo prověřeno, zda se zachoval a zda by mohl být rodinou získán pro soustředění celého životního díla. Úsilí to nevyznělo plně úspěšně, neboť mnohé rukopisy byly po smrti majitele zničeny, či ztraceny a proto v seznamu jsou jen díla pozitivně zjištěná a ověřená.

Větší část skladeb je uložena v hudebně-historickém oddělení Národního muzea v Praze (kde seznam byl překontrolován r. 1961), zbytek v rukopisech, opisech a skizkách nalézá se u dcery Pavly v Olomouci, ve spolkových archívech Žerotína v Olomouci a jinde, v církevních archívech (hlavně v Hradci Králové a Olomouci).

Životní dílo Nešverovo zahrnuje doposud tyto skladby:

a) světská tvorba:	počet děl nebo sbírek:
skladby pro klavír na 2 ruce	38
skladby pro klavír na 4 ruce	11
skladby pro harmonium nebo varhany	11
melodramy	3
skladby pro housle, violu, violoncello, basu s doprovodem klavíru	24
písně sborové pro ženské hlasy	11
písně sborové pro mužské sbory	62
písně pro smíšené sbory	18
písně pro jeden hlas s doprovodem klavíru	37
skladby komorní	8
opery	5
skladby orchestrální	26
b) církevní tvorba:	
mše	38

různé církevní skladby menšího rozsahu	313
mužské sbory církevní	28
kantáty, žalmy, oratoria	15
celkem	648

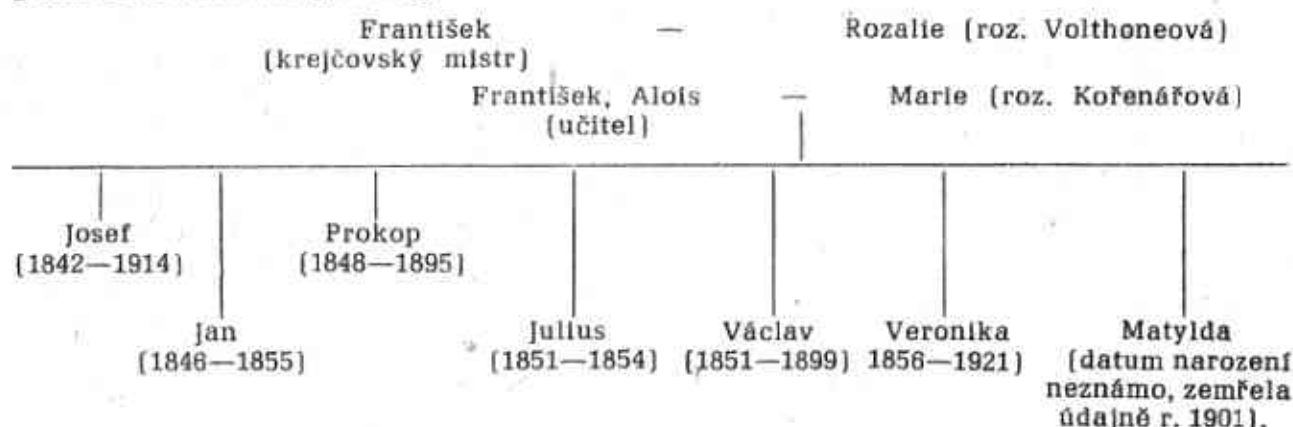
Z pouhé kvantity Nešverova díla neplyne ještě jeho skutečná hodnota a slohová orientace. Nešvera pominul oblast větších forem symfonické hudby, tím se zdánlivě staví mimo hlavní romantický a novoromantický proud. Nicméně výrazová náplň jeho komorního díla, intimní lyrismus, dramatická snaha, patrná v operní tvorbě, ukazují na jeho organické sepjetí se stylovou základnou doby. Právě v operní tvorbě projevuje se tematickou volbou snaha po ústrojném ztvárnění látek světových (Perdita) i domácích, ba i regionálních. To je konečně rys typický jak pro Smetanu, tak i Dvořáka (časté shakespearové motivy). Spřízněnost s českým novoromantismem je dána i tím, jak usiloval o vytvoření monumentálního oratorního českého slohu. Po Antonínu Dvořákovi (a konec konců chronologicky vzato zároveň s ním) byl totiž Nešvera jediným našim význačným novoromantikem, který se o tuto důležitou a v moderně dále vyvíjející formu s úspěchem pokoušel. Stylovost a pravý význam Nešverova zjevu lze ovšem prokázat jen důkladnou historickou analýzou jeho díla.

Z líčení jeho životních osudů, jeho styků v souvislosti s domácím i zahraničním kulturním životem však vyplývá to, co nepochybně dokáže i studium jeho díla, že totiž dosud nebyl historicky doceněn a začleněn do vývojového kontextu dějin hudby na Moravě.

¹ Nešverův zjev byl dosud osvětlován z posic regionálního, dobově tendenčního a katolického hodnocení. Nejdůkladnější analogické studium se zaměřilo na jeho tvorbu duchovní (Sychra), kdežto jeho operní a komorní tvorba, směrodatná pro definitivní slohové zařazení, nebyla dosud studována metodami moderní vědecké musikologie.

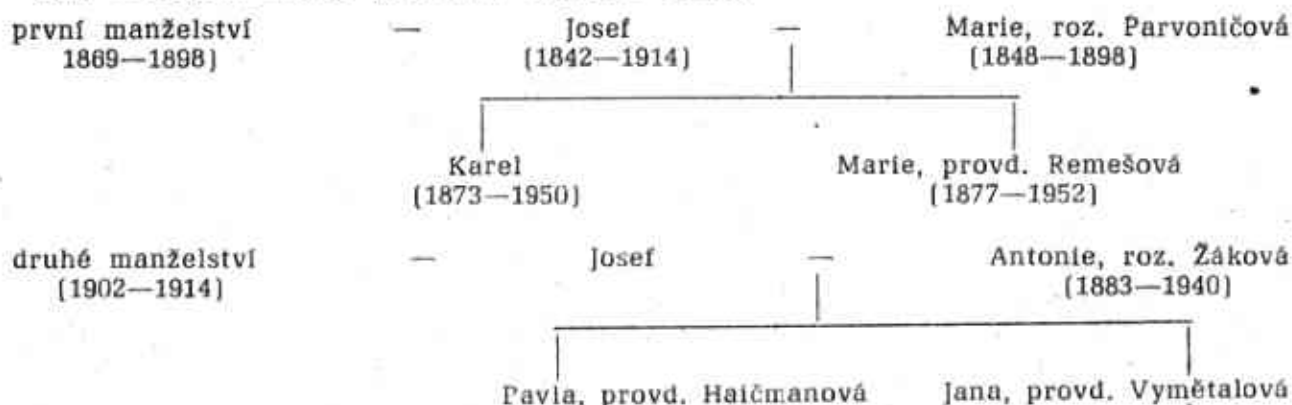
² Nešverův zjev nenašel dosud ani místo v syntetických historických pracích. Pouze Emil Axman v práci „Morava v české hudbě XIX. století“ (1920), věnoval Nešverovi všeobecné, avšak dosti citlivé hodnocení. Píše o něm: „Nešvera byl jemný lyrik, jemuž v dějinách naší hudby jest vykázáno místo popularisátora odkazu Smetanova: sloučen jsouc s vlivy jinými, hlavně romantiky, profil Nešverův nabývá v menších formách rysů svých, a to velmi milých. Trvale zapsal se svým nejlepším dílem „De profundis“. Jistý pohled na Nešvera podal i L. Kundera v díle „Jaroslav Kvapil“ (1944). Naopak Vl. Helfert v České moderní hudbě (Olomouc 1936, str. 52) pouze konstatuje Nešverův význam v chrámové hudbě, aniž by podal bližší charakteristiku. Zde právě vyznívá Nešverův význam dosti zkresleně.

³ Jméno František dostal po otci, Alois po kmotrovi. Pro větší názornost přikládám grafické znázornění genealogie rodu.

František Alois byl třikrát ženat, jeho druhá choť se jmenovala Terezie, roz. Vittbergrová, ovdovělá Buriánová, třetí Aloisie, roz. Škrdlantová. Druhé a třetí manželství bylo bezdětné. František Nešvera a jeho první a druhá choť jsou pochováni v Praskolesích, okres Hořovice. O úmrtí třetí manželky chybí zápis a není známo, kde je pochována.

Syn Františka Aloise Josef byl dvakrát ženat:

Nositeli hudebnosti byli František Alois, jeho synové Josef a Prokop, z dětí Josefa Nešvery syn Karel, z dětí Václava [syna Františka Aloise] syn Rudolf a praneteř Marie, provdaná Podhrázká.

⁴ Za manželku pojal Marii, roz. Kořenářovou z Cerhovic č. 9, okres Hořovice, měli sedm dětí.

⁵ Pochází z roku 1839 a je podepsána Neschwera. Porovnáním krásného rukopisu s jinými autografy Františka Nešvery (ve vlastnictví rodiny) lze soudit na to, že sám Nešvera byl písařem. Při oslavě 100. výročí narozenin J. Nešvery v Praskolesích věnoval dr. Antonín Stříž též vzpomínku Františku Nešverovi, který prý byl velmi humorný a skládal veselé vánoční koledy, které byly tak v oblibě, že lidé z okolí se do Praskoles sjížděli.

⁶ Zde zemřel po operaci 8. 11. 1895 ve věku 47 let, pohřben je ve Vlíněvsi (okres Mělník). Dr. M. Remeš [Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci, roč. LV, 1946, str. 342] uvádí svědectví Viktora Dyky: „Zájem a lásku k českým dějinám vzbudil ve mně již na obecné škole můj první učitel Prokop Nešvera.“

⁷ Jde o „Mazurku“ pro housle a klavír op. 10 a „La Castagnetta“, polku pro klavír op. 38 (se skladatelovou poznámkou „partitura pro velký orchestr u skladatele, vytištěno vlastním nákladem“). Opusová čísla dávají tušit, že Prokop Nešvera složil více skladeb, zatím pohřešovaných.

⁸ Pátý syn Nešverův Václav byl úředníkem v Budyni nad Ohří. Jeho bratři Jan a Julius zemřeli v raném věku. Sestra Veronika provdala se za řezníka Františka Šulce a zemřela 17. 6. 1921. Sestra Matylda provdala se za lesníka Komendu, s nímž odjela do Varšavy. Údajně zemřela roku 1901. Jeden z jejích synů byl prý za první světové války jako ruský voják v zajateckém táboře v Čechách. Dosud žijícím mužským potomkem Nešverova rodu je jen Jan Nešvera, vnuk Rudolfa Nešvery. Z dcer Josefa Nešvery žijí Pavla i Jana (viz poznámku³).

⁹ V dopise z 18. 5. 1884 František Nešvera píše svému synu: „Přál bych si nyní mít křídla našeho kanárka, abych Tě obejmouti mohl! S radostí vzpomínám a i ku konci života mého si s útechou vzpomenu na blahá léta Tvého mládí! — — — Mám Vás všechny rád, zvláště synové moji, mezi nimiž Ty první místo zaujímáš! Tys hned od své mladosti, kdežto jsem nejvíce starostmi obklíčen býval, bývals mou nadějí, že mé namáhání na Tobě zmařeno nebude a vždycky jsi se mi jen radostí odměnil!“ Ve svém posledním listě z 1. 9. 1884 (František Nešvera zemřel 9. X. 1884) touží ještě po synovi: „Tvé dopisy mne oblažují vždy a proto rád se s nimi obírám — sílím mne a blažím mne to! Zvláště dopis k mému 50-ti letému jubileu velmi často se slzou v oku přečítám. Běží mně již 70-tý rok a to víš, jak to bývá v takových letech! Malá okolnost a přestanu dopisy od Tebe očekávat!“ Tyto dopisy byly nalezeny roku 1961 v pozůstalosti a jsou uschovány u dcery Pavly v Olomouci.

¹⁰ Z ústního podání Nešvery samého je známo, že ve věku 16 nebo 17 let se pokusil o první skladbu. Byl to valčík, věnovaný k otcovým narozeninám. Tuto skladbu ještě po letech hrával v úzkém rodinném kruhu. Marie Havránková-Hartmannová, žákyně Josefa Nešvery, uvádí, že jednou si Nešvera zavzpomínal a pochlubil se, jak byla odměněna jeho první skladatelská a dirigentská činnost. Chtěl prý otce překvapit vlastní skladbou pro chlapecký orchestr. Zkoušky se konaly tajně u kamaráda vždy večer. Když se několikrát vytratil z domu a všelijak to vymlouval, myslel otec, že syn tropí něco nekalého a fádne jej ztrestal rákoskou. Josef hrdinně snesl tento trest a mlčky

trpěl. Ale pak o otcových narozeninách přece jen svůj orchestr dirigoval, takže otec to pochopil, objal jej a zlíbal.

¹¹ J. Förster (1833–1907), J. Krejčí (1821–1881), Fr. Blažek (1815–1900), tehdy přední pedagogičtí činitelé v Praze.

¹² Vysvědčení způsobilosti čís. 15 ze dne 30. X. 1866, originál v rodině.

¹³ Škola dodnes slouží původnímu účelu, je v ní umístěn první stupeň osmiletky (podle sdělení Bedřicha Mrkvičky).

¹⁴ Básník Svatopluk Cech ve vzpomínkách píše o místním volném zpěváckém sdružení (Rozličná prósa z dávných let, Praha, Fr. Topič, 1895, str. 76–77). Toto sdružení založil vynikající hudebník, varhaník a zpěvák Vincenc Pacovský, s kterým si Nešvera dobře rozuměl. Nešvera též řídil zpěvácké sdružení a hrával na varhany v tamním kostele sv. Petra a Pavla.

¹⁵ Josef Förster na vysvědčení uvádí, že s nejlepším svědomím Nešveru doporučuje jako ředitele chrámové hudby. Originál má rodina.

¹⁶ Po tomto jmenování se oženil s Marií Parvoníčovou 18. 8. 1869.

¹⁷ Řídil pastorální mši C-dur od A. Maška. Nešvera o tom poznamenal: „S tlukoucím srdcem chopil jsem se taktovky. Ale šlo to přes agitaci jisté protistrany, která zrazovala pp. ochotníky od spoluúčinkování pod mým dirigováním. Brzy se však přidala i protistrana, takže jsem měl plný kůr účinkujících. A tak o větších svátcích provedeny byly postupně mše Mozartova, Veitova, Tomáškova, Webrova a jiné.“

¹⁸ Z doby berounského působení pochází například skladby: část „Hudebních obrázků“, „Humoreska“ (obě pro klavír), sbory „Bodlák“, „Stříbrné lesa praménky“ a některé skladby církevní. Z duchovní hudby se však nic nedochovalo. Za Smetanou zajišťoval Nešvera do Prahy každý týden. Scházeli se v kavárně Slavie. Když Nešvera ukazoval Smetanovi své první skladby, řekl mu Smetana, že je to jeho směr moderní komposice, kde z atomů českých písní dají se vytvořit hudební skladby krásy neskonalé a květů nádherných.

¹⁹ V listopadu 1883 byl Křížkovský raněn mrtvicí a vrátil se do starobrněnského kláštera.

²⁰ Sám Antonín Dvořák, který se za svých moravských pobytů, s olomouckým prostředím, tedy i s Nešverou, stýkal (blíže o tom O. Šourek: „Život a dílo Antonína Dvořáka“, II, Praha 1928, str. 49, IV. Praha 1933, str. 107, pojednává ovšem obecně o Dvořákových premiérách v Olomouci a o dedikacích Žerotínu výslovně jmenuje Geislera (Nešvery si nevšimá), byl přítomen provedení Nešverovy mše in honorem scti Gustavi v olomouckém dóme za autorova řízení a vyslovil se pochvalně: „Slyšel jsem mnoho kostelní hudby v Lipsku, Berlíně, Londýně a jinde, ale žádná se navyrovná kůru zdejšímu.“ Nešverovy mše vznikaly vesměs v Olomouci a měly i tam své premiéry.

²¹ V Čtenářském spolku, který byl v Olomouci založen ještě před Českou besedou, doprovázel několikrát Fr. Ondříčka. 21. září 1890 koncertoval v Olomouci komorní virtuos Florián Zajíc. Na programu měl Bruchův koncert g-moll Weberovo mobile a Nešverovy Eklogy. Doprovázel jej Nešvera, který obvykle do Olomouce zajišťující umělce i hostil.

²² Jindřich Geisler (1849–1927), olomoucký spolupracovník Křížkovského a Nešverův, dal roku 1880 podnět k založení spolku Žerotína, jehož byl předsedou a přechodně i sbormistrem. Je autorem rozborů Nešverova díla „De profundis“ z roku 1901. Za jeho éry udržoval Žerotín živé styky s Antonínem Dvořákem (O. Šourek, l. c. zaznamenává olomoucké provedení Svatebních košíl 1885, domácí premiéru Requiem 12. a 13. 3. 1892 a připsání partitury Svatebních košíl roku 1886 Žerotínu).

²³ Nešvera byl majetníkem vily v Pražské čtvrti luhačovické, která se stala místem schůzek četných umělců, například Janáčka, Heyduka, Kubelíka, Koclána, Rauschera a jiných.

²⁴ Za své zásluhy byl jmenován členem IV. třídy České akademie pro vědy, slovesnost, umění, členem Římské akademie pro vědy a umění „Arcadia“ (Nešvera byl první po francouzském skladateli Gounodovi, kterému byla tato pocta udělena), obdržel vyznamenání rytířského řádu Františka Josefa, řád papeže Lva XIII., četné diplomy o čestném členství (zvláště v olomouckém Žerotínu, Pěveckém sdružení moravských učitelů a tábořském Hlaholu). Jako řádný člen Arcadie přijal umělecké jméno Flegello (uváděl zvláště na navštívenkách). Některé skladby nesou jeho pseudonym Leo Wera, jehož původ je nejasný. Česká akademie pro vědy, slovesnost a umění přiznala Nešverovi 4. 7. 1909 jubilejní cenu tisíce korun za celé jeho dílo a 9. 12. 1913 výroční cenu pět set korun za oratorium Job.

²⁵ Tuto Nešverovu činnost dokládá korespondence s Kociánem a jinými, uložená v rodině.

²⁶ Nešverovy skladby byly například vydány ve Vídni, Lipsku, Drážďanech, u Simrocka v Berlíně, v Řezně, Arrasu a Londýně. Jeho Scherzo pro klavír na dvě ruce bylo vyznamenáno na světové výstavě v St. Louis cenou 200 dolarů a vydáno v Art Publication Society Musicians — Text Books Mo, USA. Z pražských nakladatelství vydával Nešvera hlavně u Fr. Urbánka, J. R. Vilímka, Mojmíra Urbánka, Bursíka a Kohouta.

Prameny a literatura

Pozůstalost (rukopisy, opisy skladeb, korespondence, kritiky, osobní doklady, ikonografický materiál, fotokopie archivních dokumentů, literární pozůstalost), uložená u dcery Pavly, provdané Halčmanové v Olomouci, prarůžky Marie Podhrázké v Brně, téměř polovina skladeb je deponována v hudebně-historickém oddělení Národního muzea v Praze.

Podstatná část korespondence s L. Janáčkem je uložena v hudebním oddělení Moravského muzea v Brně.

Doklady o Nešverově pobytu v jeho hlavních působištích Berouně (okresní archiv), Hradci Králové (Krajský vlastivědný ústav, archiv biskupské konsistoře) a Praskoleších (školní kronika, archiv MNV).

Seznam literatury podal M. Remeš v Časopisu Vlasteneckého spolku musejního, Olomouc XLV — 1932 a LV — 1946;

úplný seznam literatury v Nešverově hesle, v připravovaném Čsl. hudebním slovníku (red. G. Černušák a B. Štědroň).

Hlavní použitá literatura:

E. Axmann: Morava v české hudbě XIX. století. Novočeská bibliotéka, sv. 35, 1920,

Max Dietz: Josef Nešvera's Albumblätter in der Prager Conservatorium's Ausgabe. Deutsche Kunst- und Musik-Zeitung, roč. XXIX — 1903, čís. 8.

H. Doležil: K sedmdesátým narozeninám J. Nešvery. Smetana III. — 1913, str. 22.

VI. Gregor: Dělnické pěvecké spolky na Moravě. Sborník SLUKO, II/1954.

L. Kundera: Jaroslav Kvapil. Profily českých hudebníků, sv. 4. Praha 1944.

Ottův slovník naučný, XVIII, 1902.

Pazdírek's Musikalischer Ratgeber, Olomouc 1901.

M. Remeš: Josef Nešvera, Časopis Vlasteneckého spolku musejního, Olomouc XLV — 1932 a LV — 1946.

C. Sychra: Josefa Nešvery hudba církevní. Knihovna Cyrilla, čís. 15, Praha 1923.

Ferd. Vaněk: Josef Nešvera. Hudební revue, VI — 1912—1913, str. 71.

Dále viz jednotlivé články v časopise Dalibor (v letech 1873—1905), Cyrill (do roku 1913), Varyto (1881—1884) a v různém denním tisku; Kalendář českých hudebníků 1884) zde o něm J. S. Debrnov; Památník mužského pěveckého spolku Orlice, Prostějov, 1912; výroční zprávy Žerotína v Olomouci a Přerubu v Přerově; článek „Současní hudební skladatelé“. Česká hudba, XIII — 1907, str. 9.

(Recenzoval Jiří Fukač.)

SDĚLENÍ

● Sgrafitová výzdoba průčelí arcibiskupského paláce v Olomouci

Dne 16. července 1958 získalo olomoucké muzeum od Okresního vlastivědného muzea v Kroměříži soubor čtrnácti fotografií z prvních let 20. století,¹ z nichž nejpozoruhodnější jsou dva snímky z r. 1908, zachycující dosud neznámé detaily původní sgrafitové výzdoby biskupského paláce z doby jeho přestavby za Karla II. z Liechtenštejna (1664—1695), která probíhala po celou třetinu období jeho episkopátu (1670—1680). Snímky daroval zámeckému muzeu v Kroměříži po jeho založení dr. Antonínem Breitenbachem arcibiskupský stavební ředitel ing. Richard Sprindrich.²

Sgrafitová výzdoba byla objevena při generální opravě budovy, k níž dal podnět požár jídelny v prvním poschodí 25. listopadu 1904.³ Při opravě byly vyměněny střešní konstrukce, odstraněny dřevěné přepážky v druhém poschodí, v prvním patře byla provedena rekonstrukce jídelny. Na venkovní fasádě byl zvýšen rizalit a obě strany průčelí opraveny. V této souvislosti došlo r. 1908 k objevu sgrafit v úrovni prvního poschodí, mezi prvním a druhým oknem. Dochovaná část výzdo-

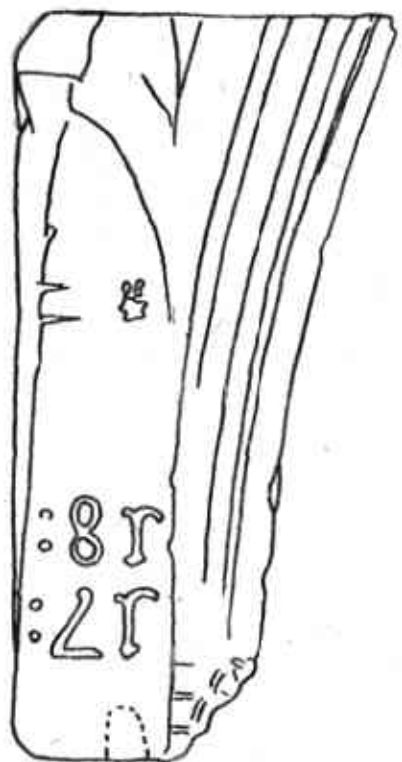
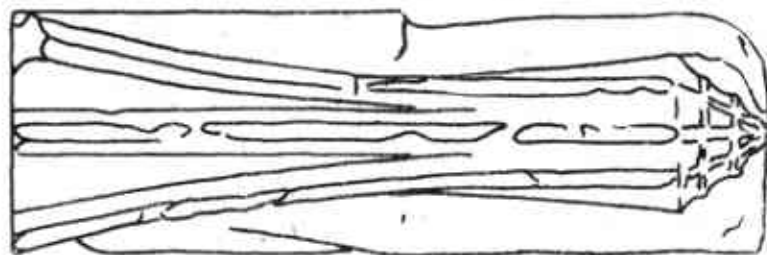
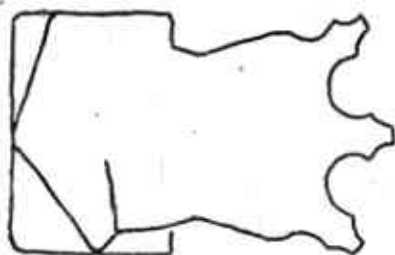
by tvoří pás ve výši okenních parapetů. Pokud je možno rozeznat, jsou to na tmavém podkladu ryté dolní části kartuší zakončené volutami, mezi nimiž vyrůstá rostlinný dekor. Plochu mezi kartušemi vyplňuje horizontálně položená žerď s protáhlým otvorem ve středu, jímž prochází rostlinný motiv tulipánu.

¹ Přírůstková čísla 0-34/58 až 0-47/58.

² Přír. čísla 0-38/58, 0-39/58. Inv. čísla zámekého muzea v Kroměříži 197, 198. Snímky mají formát 20 × 14,5 a jsou nalepeny na kartonech 31,5 × 23 cm.

³ Der Statistischen Jahrbücher der königlichen Hauptstadt Olmütz V. Band, 1905—1910, Olmütz 1911, str. 141. V. Burian

● Staré hraniční kameny.

Hranečník z r. 1718 u Dolní boudy, vyrobený ze žebrové konzoly gotického kostela kartuzie v Dolanech. [Stav 4. 10. 1963.]

K drobným nemovitým památkám náleží četné hraniční kameny, označující území katastrů obcí, v některých případech i starých dominií. Plným právem byly alespoň výběrově zařazeny do státního seznamu nemovitých kulturních památek dva hranečníky z Olomoucka (Bělkovice—Laštany 1739¹ a Drahanovice 1723²). Jen ojediněle se těmito památkami zabývala regionální literatura.³ Stav jejich evidence zdaleka neodpovídá počtu, ve kterém se dosud objevují v terénu. O množství hraničních kamenů podávají nejúplnější přehled indikační skici stabilního katastru⁴ z 20.—30. let minulého století, na nichž vedle zakreslené situace je často uveden také přepis textů, vrocení a symbolů. Druhým obdobným pramenem jsou popisy hranic, které vedle shodných údajů popisují někdy i zvyky při jejich osazování. Tak např. v r. 1729 byli při rozmístování

hranečníků v Babicích u Šternberka⁵ pro paměť bití (zur Gedächtnus gepeitschet werden) tři osmiletí hoši, u dalšího tři desíletí, jeden dvanáctiletý, dva čtrnáctiletí, tři patnáctiletí a tři šestnáctiletí hoši, jejichž jména jsou podrobně uvedena. Šlo o hranečníky mezi panstvími Josefa Jana Adama knížete z Liechtenštejna (nápis J. J. A. F. V. L.) a šternberského kláštera (mitra, berla a písm. C. S.).

Spíše namátkově upozorňujeme v tomto sdělení na dochované hranečníky v Olomouci a okolí. Velmi dobře uchovaný hranečník byl nalezen v červenci 1958⁶ na Dominikánské (nyní Lidových milicí) ulici v Olomouci při úpravách terénu v rámci zvelebovací akce. Jde o trojboký kámen, který při původním umístění nedaleko naleziště označoval soumezí tří teritorií: území Hejčína, patřícího klášteru Hradisku (nápis CANON: GRADICEN: ORD: PRAEM: 1718), území s pravomocí městské rady olomoucké (S: O: 1718) a katastr obce Lazců, patřící olomouckým klariskám (S:C:1718). Kámen dnes není na původním místě (patrně byl odstraněn a pohozen pod náspem při budování tereziánské pevnosti), ale jeho umístění při pevnostním zdivu od r. 1958 je z hlediska péče o památku vyhovující. (Viz snímek na 4. straně obálky.) Obdobný hranečník je u jízďárny na Lazcích.

Asi podobné osudy měl kámen, umístěný nyní při cestě poblíž pomníku Františka Polívky ve Smetanových sadech. Má běžnou formu s obloukovou horní stranou (rozměry nadzemní části 30 x 56 x 15 cm), je na něm vyryto datování 1712, v horní části je reliéf dvou zkřížených sekyr a dalšího nezřetelného nástroje. Také tento kámen nestojí na původním místě. Podle zobrazení sekyr lze soudit také na smírčí památník na místě vraždy.

Na původním místě mezi katastry Povlu a Slavonína, asi 23 m sz. od kilometrovníku 98 na železniční trati Olomouc hl. n. — Nové Sady — Vrbátky je hranečník z r. 1769, jehož zřetelnější nápis označuje nepochybně panství věrné olomoucké kapituly: F. C. O./1769 (viz kresbu).

Mezník z r. 1769 na katastrální hranici Olomouce a Slavonína (stav 25. 6. 1961).

Zcela výjimečný památkový charakter má hranečník u kaple na Dolní boudě při silnici z Dolan do Pohořan. Jde o konzolu gotického klenebního žebroví z kostela dolanské kartuzie, adaptovanou na hranečník. Pískovcový blok 48 x 30 x 95 cm se třemi prameny žebér klínového dvakrát vyžlabeného profilu je vsazen do terénu širší stranou, na boční ploše je druhotně vyryto datování 1718. Hranečník

je dokladem, že na zbořeníšti kartuzie byl tehdy těžen stavební materiál, což souvisí také se stavbou kaple sv. Kříže r. 1716 na západním okraji Kartouzky. V rámci archeologického výzkumu na Kartouzce byl kámen dne 4. října 1963 vyzvednut a po dokumentaci (viz obr. v textu) znovu osazen do původní polohy.

V Újezdě na Uničovsku je jeden z nejstarších hranečnicků, datovaný 1689. Podle shodných přepisů, které dodali Vlastivědnému ústavu v Olomouci dr. T. Soušek⁷ a O. Zeman,⁸ má pod šesticípou hvězdici nápis: S. F. /C. V./ C. ? /H. Z. W. T. V. O./ 1689.

Soustavný výzkum v terénu, provedený podle archívních pramenů, by ukázal pravý stav těchto málo známých památek. Jen takto můžeme objekty tohoto druhu řádně sledovat a při odstranění z původního místa zaručit jejich další využití osazením na jiném místě nebo uložením v muzejních lapidáriích.

¹ Lubor Machytka, Státní seznam nemovitých kulturních památek v olomouckém okrese, Památková péče a ochrana přírody, Zprávy číslo 1, Olomouc 1962, str. 9.

² Tamt., str. 13.

³ Viz např. Adolf Peschke, Grenzstreit am Deichselbrecherseifen zwischen dem Breslauer Bistum und der Herrschaft Jägerndorf 1559 und 1676, Freudenthaler Ländchen, roč. 16, str. 5–8, 18–22.

⁴ StA Brno, fond D 9.

⁵ StA Janovice, fond Vs Kláš. Hradisko, XVIIc, kart. 26.

⁶ B., Nález hraničního kamene z roku 1718, Stráž lidu, roč. XIV, 1958, č. 83, str. 5, 12. 7. 1958.

⁷ Zpráva z 25. 10. 1960.

⁸ 20. 8. 1962.

B.

K vyobrazením na obálce:

1. Horní část okenní kružby z kaple kartuzie v Dolanech, nález z roku 1962. Ukázka z připravované instalace lapidária v kryptě kostela P. Marie Sněžné v Olomouci. [Snímek J. Juryšek.]
- 2., 3. Zbytky sgrafitové výzdoby na průčelí arcibiskupského paláce v Olomouci, objevené roku 1908. (K sdělení V. Buriana.)
4. Hranečník z roku 1718 v třídě Lidových milicí v Olomouci. (K sdělení V. Buriana. Snímek J. Juryšek.)

Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci čís. 135. Vydal Vlastivědný ústav v Olomouci, nám. Republiky 6. Redigoval V. Burian. Vytiskly Moravské tiskařské závody, n. p., provoz 12, Olomouc, Leninova 15.

© Vlastivědný ústav Olomouc.

T-05*70894

O B S A H

CLÁNKY: J. Eakala, Poznámky k domnělé první historické zprávě o Olomouci, 1. — V. Burian-E. Opravil, Středověká kulturní vrstva u č. 43 na náměstí Rudé armády v Olomouci, 3. — V. Nešpor, Myslivost na panství města Olomouce v letech 1550–1751, 5. — J. Kšir, O vývoji olomouckého poštovníctví, 7. — E. Podhrázský, Josef Nešvera (1842–1914), 13. — SDELENÍ: V. Burian, Sgrafitová výzdoba průčelí arcibiskupského paláce v Olomouci, 21. — B., Staré hraniční kameny, 22.